november 1959
jaargang 14 - no. 11

DE NIEUWE STEM

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK

Tristan Haan.

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 1e van iedere maand onder redactie van: *voor Nederland:* N. A. Donkersloot / Jan G. Elburg / O. Noordenbos / Jan Romein / Ank Steenis, secretaresse / W. F. Wertheim / *voor Vlaanderen:* K. Jonckheere / J. Kuypers.

De redactieraad bestaat uit: Prof. Dr. R. F. Beerling / Dr. J. J. Buskes / Mr. G. J. P. Cammelbeeck / J. B. Charles / Dr. B. Delfgaauw / T. Haan / Dr. P. Meertens / Dr. A. Romein-Verschoor / Th. van Tijn.

Uitg.: Boek- en handelsdrukkerij „Nimo", Monnickendam

Men wordt verzocht kopij, recensie-exemplaren enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie, Ank Steenis, Cavaljéplein 128, Purmerend, tel. 0 2990-1438. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt en persklaar is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Correspondentie over abonnementen, losse nummers, betalingen, e.d. aan: Drukkerij „Nimo", Kerkstraat 48-50, Monnickendam, telefoon 0 2995-336, giro 256907.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan per 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 11.50 per jaar (*f* 6,50 per half jaar). Voor België frs. 175 per jaar. Voor buitenland *f* 15.- resp. frs. 225. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 10.– en frs. 150.
Losse nummers *f* 1.50, resp. frs. 25.

Speciaal Kunstnummer (dubbelnummer) *f* 3,50, resp. frs. 55.

INHOUD:

Ellen Warmond, Verzen 657
R. Blijstra, Zij van Mykenai (Slot) 664
N. A. Donkersloot, Integrale sociale rechtvaardigheid in verband met geweld en dictatuur 687
W. F. Wertheim, Honger en onvrede 693
Th. de Vries, Roest (Slot) 695
Kort Bestek 711
Ex Libris 718

Ellen Warmond

PYGMALION

Wat men aanvankelijk begeert:
een levend beeld door eigen handen geboetseerd
een talisman van warmte
gemakshalve liefde genaamd

en wat men dan uiteindelijk bezit:
niet eens zichzelf, niet eens een ander
mens, zo breekbaar als een mens en zo doorzichtig

zo onbenaderbaar nabij en zo volkomen
zichzelf dat men de klokken van
het eigen hart erdoor kan laten stilstaan

en wat ons dan uiteindelijk ontvalt:
een woord een traan een druppel onbegrip
die in een zee van eenzaamheid verloren gaat

en wat men dan uiteindelijk behoudt:
een wens een wildernis woestijnen van tekort
waardoor men beurtelings een ander en zichzelf
te veel en weer te weinig wordt

en wat men toch uiteindelijk aanbidt;
bezeten hebben kan maar nooit bezit:
een talisman van warmte
gemakshalve liefde genaamd.

Ellen Warmond

LEVEND

Levend in cirkels van sterven
soms dansend op starre voeten
likkend aan een gewonde toekomst
betastend de barst in het oog

spreken met het onmondig
speelgoed van de verbeelding
jagen op liefde — een ruimtelijke vogel —
open de handpalm en zie:
liefde een dode vleermuis

levend in cirkels van sterven
vliegende vaak maar vaker
struikelend over de vleugels
hoop en geloof.

Ellen Warmond

SOLO'S VOOR AVONDSTEM
I

Luister het moment
van nu of nooit
ligt elders
buiten de handpalm buiten
de kerkers ogen

op wat de uren ervan weten
hebben we geen verhaal
klokslagen wisselen van mening
in een tekenloze taal

en het moment
van nu of nooit
is nergens.

Ellen Warmond

II

De smalfilm van onze glimlach
draaien wij af voor de ramen

buiten wegen de straten
de avond
boven wegen de wolken
de regen

en wat weegt onze stem
daartegen?

minder dan de veren van
de taal die op de adem
wegdrijven uit het gezicht

minder dan tederheid
minder dan licht.

Ellen Warmond

ZONSONDERGANG

Op brandende takken slapen
de vogels
achter brandende ramen waken
de mensen
een glimlach als een spandoek
voor hun lippen
een moeheid als een treurmars
in hun ogen

zij buigen zich over de avond blazen
een laatste vonk van hoop nieuw leven in
luisteren met één oor naar
de mogelijkheden van morgen

voorbijgangers op hun schaduw
geleund vertragen hun pas
en wachten wachten vergeefs
niemand
verrijst uit zijn as.

Ellen Warmond

ZONDAGMORGEN

Kerkgangers haasten zich
naar hun gebeden
— loopgraven voor het geweten —

het orgel in de rug
— een bajonet —

de dominee vlucht naar de kansel
gebrandschilderde ramen werpen
vlammen angst over hem heen

hij laat niets merken hij verheft
een hand van marmer
een stem van steen.

Ellen Warmond

SITUATIE

De mens woont buiten zijn lichaam
ademt zijn leven op de ruit der verbeelding
ontdekt dat hij een gat is om doorheen te kijken
en meent dat hij daarachter zijn bestaan ziet

maar nee daarachter zijn de anderen
die hun hart in hun handen spuwen
zien dat het blauw is van armoe
en zeggen dat het hen goed gaat.

R. Blijstra

ZIJ VAN MYKENAI
(Slot)

Alkmene/Herakles

Alkmene: Je kunt geen jongen slaan of je doodt hem met je vinger, geen man vastpakken of je verplettert hem met je vuist, geen vrouw beminnen of haar verkrachten. Wat moet ik met je beginnen? Is dit alles boos opzet van jou, van de goden of slechts de onhandigheid van een onvolmaakt werktuig?

Herakles: Ik ben een mens, moeder, geen werktuig.

Alkmene: Een onvolmaakt mens, het onvolmaakte in de mens, de verpersoonlijking van onze schijnbare kracht, die nergens toe leidt. De martelaar van onze ontoereikendheid.

Herakles: Maar al te graag word ik te hulp geroepen als werk verricht moet worden, dat niemand kan volbrengen, als machtige vijanden of wilde dieren bedwongen of gedood moeten worden. Wie kan mij dan verwijten, dat mijn hand een enkele keer te krachtig grijpt, mijn arm te heftig toeslaat?

Alkmene: Je liefde is ruw als die van een dronken boer. In aantalminnaressen heb je nu reeds je vader benaderd, maar hij was een minnaar, geen dekstier.

Herakles: Ik ben te groot voor deze samenleving, ik kan geen gebaar maken of iets valt te pletter. Schedels breken als eierschalen, schilden splijten als mengvaten, zwaarden kraken als hout, mannen spartelen als poppen, ik kan het niet helpen. Hun weerloosheid lokt mij tot daden.

Alkmene: Mijn arme lieveling.Door goden en mensen misbruikt, verantwoordelijk gesteld voor de misdrijven van anderen en die van jezelf, terwijl je de draagwijdte er niet eens van kunt meten. Terwijl je misschien niet eens weet of je wel een zonde, een overtreding, een misdaad bedreef. Onrechtvaardig behandeld laat je je verstrooid wegleiden, doch even dik-

wijls wekt een kleine onregelmatigheid je tomeloze woede. Steeds dolend, steeds dwalend, kortzichtig van boom tot boom tastend.

Herakles: Zijn de anderen dan niet zo? Zijn hun handelingen altijd goed?

Alkmene: Je hebt gelijk. Zo zijn we allemaal, maar jij toont ons zo duidelijk, zo beschamend duidelijk hoe we zijn. In jou schamen we ons allen. En dat nog wel, terwijl je niet eens slecht bent. De goden mogen ons bewaren als de mens even kortzichtig als jij dan ook nog slim en listig wordt.

Herakles: Er zal mij geen blaam treffen, die ik niet bereid ben te boeten, er zal geen vijand zijn, die ik meer zal aandoen dan hij van zins was mij te doen. Er zal geen overwonnene zijn, die ik een eervolle begrafenis weiger.

Alkmene: De ridderlijkheid is je aangeboren, doch telt weinig als men in het besef van zijn kracht zeker is van de overwinning. Nochtans: het kon erger. De mens is in staat, maar neen, ook jij; je hebt de gezanten van Orchemenos van neus, oren en handen beroofd en die aan een koord om hun hals gehangen. O, Herakles, je zou mij zoveel liever zijn geweest als je dat niet gedaan had. Als de wreedheid je vreemd gebleven was.

Herakles Ik deed met hen wat men altijd met zijn vijanden doet. Door zich er op te laten voorstaan dat ik dit had nagelaten wilden ze me vernederen.

Alkmene: Een vernedering is het ergste wat je kan overkomen.

Herakles: Vernedering is het ergste wat me kan overkomen.

Alkmene: Zo zul je van de vernedering in de wraak en van de wraak in de vernedering tuimelen. En op je pad zullen de vrouwen als ontbladerde rozen slechts haar doornen behouden.

Herakles: Maar jij zult voor mijn kinderen zorgen en hen niet in de steek laten.

Alkmene: Ik zal trachten fatsoenlijke zwakkelingen van hen te maken.

Herakles: Het zal je niet lukken; mijn kinderen zullen volbrengen wat mij niet gelukte en de Pelopon-

nesos veroveren.

Alkmene: Veroveraar of symbool, in beide gedaanten is je verschijning een gesel voor de vredelievende bewoners van dit land.

Herakles: Misken mij niet, moeder. Deze slappelingen hadden een gesel nodig om weer tot leven te komen. Ik heb hen uitgedaagd en ze hebben zich verzet. Op den duur kan hen dat alleen maar ten goede komen. De mens dut te diep in als hij niet zo nu en dan ruw wordt wakker geschud. Kom, zeg, dat je van me houdt, dat ik je lieve zoon ben, niet je arme dwaas, een schepsel, dat mens noch god kan zijn, hoogstens een vertekening van beide. Vergeet mijn onbehouwen gebaren die doden en mijn ruwe manieren met vrouwen, die leven wekken. Ik sta alleen, ik ben eenzaam. Ik hoor bij niemand.

Alkmene: De nar, de martelaar en de held van ons allen.

Herakles: Als je dat zo graag wilt, mij is het wel.

Alkmene: Mijn zoon! Ik zie je ineens in een andere gedaante. Verward en redeloos als een droom, maar niet zonder bestaansrecht.

Herakles: Ik ben blij, moeder, dat te horen.

Herakles/Megara

Herakles: Geef mij mijn zwaard.

Megara: Je gezicht staat als een donderwolk.

Herakles: Mijn gehele leven verloopt als een donderwolk, waaruit Zeus' bliksems slaan zonder dat ik de plaats of het tijdstip ken. Een ander bepaalt wie ik ben, niet ikzelf.

Megara: Dat geldt voor ons allen. De samenleving bepaalt onze plaats.

Herakles: Je luistert niet. Ik had het over heel iets anders. Ik word geworpen tussen lot en bestemming en de omstandigheden, de goden, de mensen en weet ik wie nog meer hitsen mij op en laten mij doen wat ik wil en ook wat ik niet wil.

Megara: Maar je bent sterk; achter je daden troont je kracht.

Herakles: Ik weet het niet. Misschien holt mijn

kracht voor mijn daden uit. De sterken zijn dikwijls licht in het hoofd. Zo licht, dat het lijkt alsof het daar helemaal leeg is. Hoor je wel? Het klinkt hol.

Megara: Je moet je niet op je hoofd slaan. Dat is niet goed voor je. Je vuist is te krachtig, zelfs voor jouw schedel.

Herakles: Soms knappen er draden. Dan moet er toch wat zijn. Er spookt dan iemand bij me binnen en waart daar rond. Dan krijg je neiging blindelings om je heen te slaan naar plaaggeesten, die onhoorbaar brommen als onzichtbare vliegen.

Megara: Pas op. Straks raak je nog iets.

Herakles: En wat dan nog? Het wordt mij niet aangerekend.

Megara: Dat is een sluwe opmerking.

Herakles: Waarom zou ik ook niet eens sluw mogen zijn? Moet ik dan het stempel, dat men mij eenmaal heeft opgedrukt, steeds waar maken? De domme held, de onstuimige verkrachter kan zijn verstand gebruiken op het ogenblik dat niemand het verwacht. En dan wordt hij voor gek verklaard. Wie zegt jou, dat zich niet langzamerhand in mij het plan vormt om jou en je kinderen te doden en dat ik een aanval van krankzinnigheid voorwend om dat plan ten uitvoer te kunnen brengen?

Megara: De omstandigheid alleen, dat zo'n denkbeeld in je op kan komen, bewijst dat je gek bent.

Herakles: Dus ben ik gek? Dus jij gelooft ook aan die lasterlijke praatjes, mijn eigen vrouw! Ha, ha, laten ze dan nog eens zeggen, dat ik door vrienden en door vrouwen, die mij liefhebben, omringd ben.

Megara: Het is Hera, die je ten verderve wil voeren.

Herakles: Wel ja, geef die maar de schuld. Wat zou Hera kunnen uitrichten tegen mij en Zeus samen? Neen, liefje, ik, ik, ik, Herakles ben iets leuks van plan. Ik ga jou en je kinderen dood maken. Maar in dolle drift, in niet te stuiten woede. Ik hef mijn zwaard op.

Megara: De goden mogen ons genadig zijn.

Herakles: De goden zijn niet genadig, zij niet.

Herakles/Eurystheus

Herakles: Kom uit je bronzen vat, Eurystheus. Je dienaar staat onderdanig voor je angstplee.

Eurystheus: De overspelige padvinder, die meent in de voetstappen van zijn vader te treden, handhaaft zijn brallende toon van zelfgenoegzaamheid, terwijl het leven hem reeds geleerd zou moeten hebben, dat hij beter een toontje lager kon zingen. Ik ben je koning, Herakles van Tiryns, en kan jou en je hele aanhang met al je bastaards verbannen als ik dat wil.

Herakles: En dan zal ik moeten gehoorzamen op gezag van de goden, niet van jou. En je moed zal er niet door aanwakkeren, je zult altijd een laf neefje blijven, een bijzonder laf neefje.

Eurystheus: Het is een bekende misvatting, dat de lichamelijk sterke moedig, de lichamelijk zwakke laf genoemd wordt. Het domweg afmeten van bestaande krachten houdt geen verband met het karakter.

Herakles: Een fraaie uitvlucht voor de hazen; wat in hun hart ontbreekt, trachten ze in hun hoofd aan te vullen. En in hun benen natuurlijk.

Eurystheus: Je bent een opschepper, die barst van zelfverzekerdheid en eigenlijk heb je daar geen reden voor, want elk ogenblik speelt het noodlot je weer parten en kom je in een situatie terecht, die je tot de uiterste krachtsinspanning noopt of die je verleidt je kracht te misbruiken, zodat je over je doel heenvalt en weer ergens boete voor moet doen. De goden spannen je steeds een valstrik door je tegenstander net iets te sterk of veel te zwak te maken, maar je leert niets van je ondervinding. Elke keer sla je weer toe zonder nadenken. Is dat nu ingebeeldheid of verblinding? Ik zou het graag willen weten.

Herakles: Ik tart het noodlot.

Eurystheus: Mooi bedacht. Zo behoef je niet te antwoorden. Je hoeft niet te meten en geen maat te houden. Je slaat er maar op los en de anderen worden gemeten naar jouw slagen; weerstaan ze je een poosje, dan zijn ze sterk, doen ze dat niet, dan zijn ze zwak. Zo kan je je verbeelden het noodlot zelf te zijn. Maar je vergist je: je geraakt van de ene moeilijkheid in de

andere, je heden is de som van je verleden dagen en Herakles staat na elk van je daden scherper, onherstelbaarder getekend als een onnadenkende moordenaar.

Herakles: Ik begrijp niet waar je je bezorgd over maakt. Ik heb de mij opgelegde taak volbracht, meer dan dat. Ik boet ruim wat ik misdrijf.

Eurystheus: Je delgt je schuld. Dat is niet voldoende. Maar je ziet niet in, dat het beter zou zijn geweest, als je de daad die je verrichtte had nagelaten. Geen misdaad, geen schuld, geen straf. Wel zo eenvoudig, en voor iedereen, met name je slachtoffers, aanmerkelijk aangenamer.

Herakles: De beweegredenen van de krijgsman kunnen niet door de lafaard worden gegrepen. Ik drijf als een storm door het land; een storm veroorzaakt schade aan alles wat hem in de weg staat. Ik schep geen voldoening in mijn vernielingen. Ik verwoest alleen hetgeen zich te weer stelt.

Eurystheus: Het noodlot dat zichzelf tart. Zoveel opgeblazen verwaandheid ben ik nog nooit tegengekomen. Je bent misschien toch een natuurverschijnsel. Het kan bijna niet anders. Of misschien het gevolg van een speling der natuur.

Herakles: Je mag veronderstellen wat je wilt. Je komt er toch niet achter. Iemand als jij kan zich niet voorstellen hoe ik ben, evenmin als ik me goed kan voorstellen wat er in jou omgaat. Wij zijn even ver van elkaar verwijderd als dieren van verschillende soort. En daarenboven: de man, die ik vandaag ben, zal ik morgen niet zijn en de man, die ik gisteren was, is vandaag gestorven — zo leef ik duizend levens. Jij daarentegen was gisteren Eurystheus en dat ben je vandaag en dat zul je morgen zijn. Dat is het lot der dadenlozen.

Erystheus: Maar elk van je daden is niet beter dan de vorige en zo beweeg je je voort in één vlak met de wereld aan weerszijden zonder het te beseffen: een draaikever op het water, van verkrachting naar doodslag, van doodslag naar verkrachting. Ik daarentegen zit roerloos rond te kijken en zie alles wat er om me heen gebeurt, en terwijl ik het zie beleef ik het. Ik

benijd je niet, Herakles. Je schijnbare vrijheid is gebonden aan het patroon van je leven en mijn gebrek aan daadkracht geeft me de gelegenheid te zijn waar ik wil.

Herakles: Zo benijdt de meester zijn knecht dus niet. Dat is plezierig voor de meester en de knecht kan ook tevreden zijn, want het komt niet in hem op zijn meester te benijden.

Erystheus: Zelfingenomen dwaas, die je bent.

Eurystheus/Sthenelos

Eurystheus: Nu gij oud zijt kan ik u niet veel meer verwijten, maar ik kan het nauwelijks verkroppen, dat ge Atreus en Thyestes bijna de helft van Perseus' erfgoed hebt geschonken.

Sthenelos: Welk een ijdele betuiging van spijt. Het gehele erfgoed zal hun deel zijn als je sterft. Had er liever voor gezorgd kinderen te krijgen, die je kunnen opvolgen. Het bewind der Pelopieden begint, omdat je de Heraklieden hebt verbannen en zelf geen nazaten kunt verwekken. De nijd van de onvruchtbare maakt, dat ons geslacht niet langer in Mykenai zal zetelen dan jouw nutteloze leven duurt.

Eurystheus: Moge een vloek de kinderen treffen van hen, wier bloeiende takken onze dorheid overschaduwen.

Sthenelos: Zelfs je vloek is nutteloos, Eurystheus, want de kinderen zijn immers reeds veroordeeld. Tantalos zelf heeft het voorbeeld gegeven en zijn zoon voorgezet aan de goden. Een onbegrijpelijk offer van een beschaafd mens, die moest weten, dat deze barbaarse gebruiken onze goden niet welgevallig zijn. Ik vrees, dat het geslacht van Tantalos uit een landstreek komt waar de mens slechts demonen, kwade geesten kent en nog niet heeft ontdekt, dat ons gedrag en onze gaven de goden milder stemmen dan mensenvlees dat doet. Een afwijking, die de ontwikkeling verlamt. Zo sterft een heel geslacht uit, doordat het op zijpaden geraakt. Slechts de redelijk denkenden blijven over, de rest zinkt weg, in de verwarring, die zij soms tegenspoed noemen.

Eurystheus: Een scherp wapen, dat kinderoffer, als men het ombuigt als middel om de wraakzucht te bevredigen of om de wrok te stillen, die de bejaarde man bevangt als hij aan de jeugd denkt, die voorleeft, terwijl hij in zijn graf vergaat.

Sthenelos: Het zou niet passend zijn zulke gedachten uit te spreken, doch er bestaat geen bezwaar de jongelingen in een veldslag te laten strijden waar zij gevaar lopen gedood te worden. Een vroege dood is de beloning der dapperen.

Eurystheus: Men heeft dan niet de rechte voldoening. Apollo houdt de boog vast, waarmee wij schieten, Ares hanteert het zwaard, waarmee wij slaan. Doch zelf houden wij de middelen in de hand, waarmee we in vredestijd het leven van een ander beëindigen.

Sthenelos: Laat Herakles uw voorbeeld niet worden.

Eurystheus: Herakles is de laatste der dommen, die ongetwijfeld veel kwaad hebben gedaan, maar dit deden zonder bezinning. De mensheid gaat vooruit, nu komt de beurt aan de slechten, aan degenen, die niet kwaad doen uit vrees of omdat zij in het nauw gedreven zijn of omdat er iets in hun binnenste woelt, dat hen drijft en dat ze niet kunnen onderkennen. O neen. Nu komen de boosdoeners, die iets willen bereiken, of zij, die niet eens iets willen bereiken, maar genoegen scheppen in het kwaad. En die zich meer verlustigen, naarmate hun pijnigingen vernuftiger zijn bedacht. Neen, vader, niet de eenvoudige straffen, welke wij onze slaven toedienen. Geen martelwerktuigen of gedwongen zelfverminking. Het vlees, gesneden uit de eigen rug, is niet bitterder dan dat der eigen kinderen.

Sthenelos: Eurystheus, je bent een afschuwwekkend monster.

Eurystheus: Ik behoor slechts tot het volgende geslacht der mensen. Een afwijking, die verkend wordt en wellicht tot iets nieuws voert of waarvan men weer terugkomt. De mens probeert zo veel. Zo kunt u het ook zien.

Sthenelos: Zo zie ik het niet.

Eurystheus: Het zou schijnheilig zijn op de nuttige

zijde de nadruk te leggen en het genoegen te ontkennen.

Sthenelos: De zoon is steeds vijand en moordenaar van de vader.

Eurystheus: Wel kijk, dat zou de kindermoord rechtvaardigen. U bent veel verder dan ik dacht. Het is ook onmogelijk; zo ver kan het volgende geslacht het vorige niet ontlopen. Een vergissing is het te geloven, dat de zoon iets anders wil dan de vader. De zoon wil slechts wat de vader wilde toen hij zoon was. En als de vader verstandig is, zal hij zorgen, dat hetgeen de zoon wil niet geschiedt.

Sthenelos: Je praat alsof je kinderen hebt, maar je verraadt je door je wreedheid en onverschilligheid. Zo praat niet iemand, die in zijn kinderen zichzelf terugvindt.

Eurystheus: Maar u zou uzelf in mij terug moeten vinden.

Sthenelos: Mogen de goden mij daarvoor bewaren.

Eurystheus: U ziet het nu wel: zo eenvoudig is het ook weer niet.

Eurystheus/Thyestes

Eurystheus: Het zal niet lang meer duren of de kinderen van Pelops, wiens vader de goden zijn zoon als spijs voorzette, zullen in Mykenai heersen.

Thyestes: De kinderen van Pelops! Niet minder dan een ramp: twee broeders, die elkaar het licht in de ogen niet gunnen, moeten samenwerken. En dat is voor mij nog vrij gunstig, want als aan de sterkste de voorkeur wordt gegeven, zal het Atreus zijn en niet ik. Hij kan de aanvallen der Heraklieden, als die komen na uw dood en men verwacht dat algemeen, beter weerstaan dan ik. Een groter krijgsman, een beter veldheer is mijn alom geachte broeder Atreus, de eerlijke, dappere strijder.

Eurystheus: Mijn vader Sthenelos heeft jullie beiden in Midea laten regeren en dat heeft toch geen aanleiding tot tweespalt gegeven.

Thyestes: Niet openlijk, maar in het verborgene haten wij elkaar; ik haat hem, omdat hij sterker is dan

ik, hij haat mij, omdat zijn oudste zoon Pleisthenes bij Kleola een zwak jongetje is, terwijl mijn Pleisthenes bij Aërope voor twee telt. Aërope, zijn vrouw! Hij mag sterker zijn dan ik, maar ik heb gezorgd, dat zijn vrouw hem bedriegt. De goede worstelaars en zwaardvechters zijn niet altijd de goede minnaars.

Eurystheus: Weet hij, dat Aërope hem bedriegt?

Thyestes: Hij laat niets merken, maar het is bijna onmogelijk, dat hij het niet weet.

Eurystheus: Hij lijkt me iemand, die niet gemakkelijk zijn gevoelens kan verbergen.

Thyestes: Misschien niet, misschien wel. Hij mengt oprecht geweld en kwade streken. Maar ik ben als hij en waarschijnlijk slimmer; wij houden elkaar in het oog als boze katten.

Eurystheus: Het is gevaarlijk zichzelf sluwer te achten dan een ander. Als men zich vergist, is men tweevoudig verslagen.

Thyestes: Zeer juist, maar tot nu toe lig ik hem voor in bed en dat bezorgt me veel genoegen. Als ik de troon moet delen, dan ook de vrouwen, althans de zijne. De mijne is voor hem ongrijpbaar; hij is een slechte zwemmer ondanks zijn belangstelling voor schepen en zijn voorkeur voor een Kretenische koningsdochter.

Eurystheus: Die echter een voorkeur voor jou heeft.

Thyestes: Het water is trouweloos en beweeglijk, het spoelt vleiend langs de trotse gesteenten, maar verzamelt zich in een warme schoot.

Eurystheus: Je spreekt alsof je een vrouw bent. Een vrouw zoekt wel bescherming maar niet bij de zwakkelingen. Een man ontvangt een vrouw niet, een man heeft geen schoot.

Thyestes: Vergeleken met Herakles was jij een zwakkeling. Zwak is men slechts in vergelijking met een ander. Overigens: de vrouw is allang niet meer de inzet van een strijd tussen mannen zoals bij de dieren. Ze kiest zelf.

Eurystheus: Ik meen, dat Aërope door haar vader als slavin aan Nauplios is verkocht, omdat ze er in het paleis te Knossos een minnaar op nahield.

Thyestes: Zij is een speels meisje en houdt van verandering. Misschien is ze ook nog wel op Atreus gesteld. Dat is best mogelijk.

Eurystheus: Jullie zijn als het ware voorbestemd om samen te regeren: kinderen en vrouwen, althans één, delen jullie broederlijk. In mijn geslacht ging het tussen Akrisios en Proitos niet zo zachtmoedig toe. Akrisios verdreef zijn broeder, die, het is waar, zijn dochter, Danaë, trachtte te verleiden. Jij bent nog maar aan de echtgenote toe. Overigens lijkt het bijna alsof jullie lotgevallen op die van mijn stamvaders lijken. Als ik je mag troosten: Proitos werd verbannen, maar kwam terug met een leger en na een bloedige veldslag sloten de broeders vrede en deelden het koninkrijk: Akrisios kreeg Argos en jij, ik bedoel, Proitos kreeg Tiryns, het land van Mykenai, maar het paleis lag er toen nog niet, Midea en de kust. Merkwaardig, zoiets zou zich nog wel eens kunnen herhalen.

Thyestes: Als Atreus niet alles voor zich opeist ten minste.

Eurystheus: Het zou dan aan jezelf liggen als je je zonder verzet aan de kant liet zetten. Maar ja, in bed ben je misschien voortvarend, op het veld van eer moeten je kwaliteiten andere beproevingen doorstaan.

Thyestes: Je hoeft me niet op te stoken. Ik ben al uit mezelf op mijn hoede, ik weet, dat Atreus zal trachten iets te verzinnen, waardoor hij aan de macht zal komen. Hij is ouder dan ik en bovendien heeft hij nog een of ander plan, waar ik niet achter kan komen. Maar dat kom ik wel te weten van Aërope. Een verliefde vrouw is altijd erg spraakzaam na het wederzijds verpozen.

Eurystheus: Ik wens je succes.

Thyestes: Wees niet bezorgd. Om dit koninkrijk zal bitter worden gestreden.

Eurystheus: Dat was meer dan ik durfde hopen. Een goede raad: tref de vijand in zijn kinderen. Daar is hij kwetsbaar.

Thyestes: Je raad is overbodig. Wij Pelopieden denken veel aan kinderen.

Thyestes/Aërope

Thyestes: Het leven van onze zoon wordt bedreigd.

Aërope: Ik heb gehoord, dat hij Pleisthenes wil laten vermoorden.

Thyestes: Er zijn twee van die naam: de moordenaar moet zich vergissen. Als hij dat doet doodt hij Atreus' zoon. Dat zal niet moeilijk zijn, zodra ik weet wie de gehuurde moordenaar is.

Aërope: Ik kan zijn naam te weten komen.

Thyestes: Maar er is iets anders. Nu Eurystheus dood is, legt hij het er op aan koning te worden van het hele rijk. En niet met mij samen. Hij wil alleen heersen. Hij doet geheimzinnig. Kun je er achter komen op welke wijze hij zijn doel wil bereiken? Door geweld? Hij is sterker dan ik. Maar ik betwijfel het, of hij die weg zal kiezen; het volk zal geen tweegevecht gedogen.

Aërope: Hij spreekt soms van een gouden lam of ram en van de zon, zijn bezit van het gouden lam, zijn kennis van de zon, die hem in de ogen van het volk verheft.

Thyestes: Op de markt heeft hij hierover gesproken en gezegd, dat de eigenaar van het gouden lam koning zal worden. Maar dat lam is van mij, hij heeft het uit mijn kudde gestolen.

Aërope: Geloof jij, dat het bezit van een lam met een gouden vacht iemand tot koning kan maken?

Thyestes: Er zit misschien iets anders achter, maar zeker is, dat het volk aan zoiets gelooft. De bezitter van een of ander magisch voorwerp heeft de macht, die dat voorwerp kan uitoefenen. Met een dier is dat net zo. Ik geloof het niet helemaal, maar men kan niet weten. Waar is dat dier op het ogenblik?

Aërope: Het is geen dier meer. Atreus heeft het op laten zetten en weggeborgen in een kast. Hij heeft het lam aan Artemis geofferd, maar de gouden huid niet.

Thyestes: Artemis zal kwaad zijn op Atreus, dat hij haar het offer niet in zijn geheel heeft gewijd en zij zal je helpen het lam te stelen. Voor mij.

Aërope: Je bent niet wijs. Al ben ik je minnares, daarom besteel ik nog niet mijn echtgenoot, die me

drie kinderen heeft geschonken. En bovendien: het is het lam niet, het is zijn kennis. Hij weet geheimen van de zon. Mensen, die meer weten dan anderen, worden koning. Het volk vertrouwt hen, want zij hebben contact met de duistere en hogere machten, die ons vernietigen als we onwetend zijn en die we dan niet kunnen weerstaan of gehoorzamen of ontwijken. Als we geen rekening met hen kunnen houden omdat we hun bestaan niet bevroeden.

Thyestes: Je praat als een vrouw. Als ik het symbool maar heb is de kennis overbodig. Het volk kent geen onderscheid tussen schijn en wezen.

Aërope: Dat is een uitspraak, die jou en velen na jou duur te staan kan komen. Indien men misleiden wil moet men weten wat men doet.

Thyestes: Dat doe ik immers! Dat hoop ik tenminste. Misschien geloof ik in dat vervloekte lam, dat overigens van mij gestolen is. En misschien ben ik helemaal niet bang voor dat gebazel van Atreus over de zon. En in elk geval staat hij mijn zoon naar het leven. Ik moet dat gulden vlies hebben. En jij moet het me bezorgen. Niemand anders kan het doen.

Aërope: Wind je niet zo op. Ik zal erover nadenken. Maar ik geloof niet, dat het je zal helpen. Zodra jij met het lam komt, doet hij iets met de zon, en dan sta je voor gek. Iedereen merkt dan, dat je een bedrieger bent.

Thyestes: Zijn de goden en de magische gebruiken dan machteloos? Is Artemis niet kwaad op hem? Bij wie hoor jij? Bij de mensen of bij de sombere denkers, zoals Atreus? De broeiers! Men zegt zelfs dat hij iemand in slaap kan kijken.

Aërope: Dat kan hij ook. Maar je hebt gelijk: ik heb liever iemand, die me in bed wakker houdt. Ik ben een wuft meisje, mijn vader zei het al.

Thyestes: Nu dan. Doe wat ik vraag en ik zal doen wat jij vraagt. En als je niet wilt, moet het maar uit zijn.

Aërope: Niet dreigen. Als ik hem bedrieg doet zo'n opgezet beest er in elk geval niet veel toe.

Thyestes: Ik bemin je.

Aërope: Ja, ja, dat zal wel.

Thyestes/Atreus

Thyestes: Onze verzoening is nu eindelijk tot stand gekomen en alles is vergeten en vergeven.

Atreus: Zelfs de diefstal van het gouden lam door mijn vrouw op jouw verzoek. Je hebt me wel grondig te pakken gehad: mijn vrouw heb je verleid, mijn zoon heb je laten vermoorden. Maar ja, ik had de moordenaar uitgezonden om jouw Pleisthenes uit de weg te ruimen. En die geschiedenis met het lam is je niet gelukt, neen, daar was ik je te slim af, of liever jij was niet slim genoeg, je wist niet, dat het gouden lam en de zon verband met elkaar houden. Nu ja, zo vreselijk dom was je opmerking, dat de zon tijdens de lentefeesten in het teken van de ram staat nu ook weer niet, maar mijn bewering, dat niet de zon ondergaat, doch de aarde, dat was een lelijke verrassing voor je. Ja, ja, kennis is macht. Heeft het goed gesmaakt?

Thyestes: Voortreffelijk.

Atreus: Ik vraag me wel eens af of het onderkennen van het kwaad iemand atuomatisch tot een slecht mens maakt.

Thyestes: Hoe kom je daar op?

Atreus: Ach, zo maar. Ik heb vaak rondzwervende gedachten, die zich ineens als bij toeval vastzetten als een schip, dat een lokkende baai binnenvaart in de hoop, dat men daar handel zal kunnen drijven. Zo komen de grote ontdekkingen en de nieuwe handelsrelaties tot stand, zo zijn Kreta en Mykenai tot bloei gekomen. Op dezelfde wijze ontsaan onze beste gedachten, schier spelenderwijs, speculatief, doch met een onzichtbare kracht, die ons voortdurend voortstuwt. Maar ik had het over het kwaad. Als men kan bemerken, dat een ander slecht is, is men dan zelfs reeds slecht? Wat denk je, Thyestes? Of denk je niet? Smul je?

Thyestes: Dit vlees is inderdaad mals.

Atreus: Ja, ja, zo'n verzoeningsmaal smaakt. Een historische gebeurtenis. Ik geloof niet, dat zoiets in de toekomst nog dikwijls herhaald zal worden. De mens

is uniek in zijn vernuft, ten goede, zeer zeker, maar ook ten kwade. Een probleem. Zuiver theoretisch natuurlijk, want als men weet, dat men slecht is, kan men nog altijd kiezen. Of niet? Als men het kwaad ziet, is er dan een duistere demon die er ook toe drijft? Vele vragen. Neem wat wijn.

Thyestes: Gaarne. Je eet zelf niet veel.

Atreus: Ik ben wat gepreöccupeerd, tot overpeinzing geneigd. Soms varen mijn gedachten als schepen de haven binnen, neem me het maritieme beeld niet kwalijk, wij zijn nu eenmaal een zeevarende natie, ik heb trouwens zoiets al gezegd. Ja, waar was ik? Het kwade. Bekruipt jou, Thyestes, wel eens de lust iemand te vermoorden? Niet alleen maar uit wraak, niet uit angst voor de dood, maar uit pure, hoe zullen we het noemen, vernielzucht? Als die drang zich van je meester maakt ben je nog niet slecht, maar als je er aan toegeeft, wel. Dat is eigenlijk merkwaardig. Want een werkelijk goed mens zal ook die drang in het geheel niet hebben. Misschien ben je slecht als je alleen maar de neiging hebt, zoals je bij het onderkennen van het kwade eigenlijk ook al slecht bent. Maar nu een stapje verder: als je nu eens iemand vermoordt uit angst voor de dood, een magische handeling om je eigen dood te vertragen, of als tegenhandeling: als ik hem dood maak zal ik lang leven. Is zo iemand slecht als hij daar in gelooft? Hij zal bij voorkeur een jongeling of een jong meisje nemen, want zo'n leven gevoegd bij het zijne, het wordt er natuurlijk niet bij gevoegd, maar hij verbeeldt het zich, versterkt het zijne. Hij offert het andere leven aan de goden om zelf veilig te zijn, het leven van kinderen dus bij voorkeur, van de eigen kinderen of althans kinderen van familieleden. Als een man daar nu echt in gelooft, dan is hij niet slecht, meen ik, althans niet zo slecht als degene, die weet dat hij kwaad doet. Waar ik het zoëven over had. Kun je me volgen? Wat heb je? Eet je niet meer? Er ligt daar nog een lekker mals boutje voor je.

Thyestes: Ik voel me niet lekker. Het lijkt wel of ik te gulzig ben geweest. Mijn maag is wat van streek, zou ik zo zeggen.

Atreus: Je hebt wel erg zwaar zitten schransen. Ik geloof, dat een zekere matigheid beter is voor mensen op jouw leeftijd. Maar ik ga verder. Luister eens goed. De man, die jonge mensen doodt uit angst voor de dood is niet slecht. Hij beschouwt zijn daad als een magische handeling, ofschoon hij waarschijnlijk alleen maar jaloers is. Maar hij is niet slecht, want hij weet niet beter, hij offert de goden. We gaan verder. De man, die uit wraak doodt: hij doodt de kinderen van iemand, die hem veel, heel veel kwaad gedaan heeft en hij doodt die kinderen uit wraak. Dat beschouwt hij dan als een rechtvaardige daad. Heeft hij ongelijk? Misschien niet, ofschoon dieren zoiets niet zouden doen. En zeker zouden dieren die kinderen niet laten koken en er een smakelijk gerecht van laten maken, dat ze de vader zouden voorzetten. Wat kijk je me aan met van ontzetting opengesperde ogen. Ja, je hebt je kinderen opgegeten, Thyestes, Aglaos, Orchomenos, Kallileon, Pleisthenes, die je bij Aërope verwekt hebt en zijn tweelingbroeder Tantalos, genoemd naar onze kinderofferende grootvader. Had je dat niet gemerkt? Nu ja, je bent niet helderziend. Kom, je moet niet overgeven, dat was niet de bedoeling.

Atreus/Menelaos

Atreus: Ja, die dochter van Tyndareos is een mooi meisje, maar men vertelt rare dingen van haar moeder. Ze zou door een zwaan bevrucht zijn.

Menelaos: Dat is natuurlijk niet waar, vader. Het moet een man geweest zijn met een lange hals misschien of een donzig opperkleed: de vermomming van een minnaar.

Atreus: Alsof je het daar minder erg mee maakt. Tyndareos ken ik, die zal heus niet als zwaan verkleed bij zijn vrouw gaan slapen. Leda heeft hem in elk geval bedrogen. En Helena is daaruit voortgekomen: uit overspel.

Menelaos: En wat dan nog? Daarom kan het heus nog wel een aardig meisje zijn. En mooi, dat is ze. Dat behoef ik u niet te vertellen. In heel Hellas is niet één zoals zij.

Atreus: Je moeder was ook mooi. Ze bedroog me met je oom. Wij worden begoocheld door onze zinnen. Mooie vrouwen zijn trouweloos.

Menelaos: Dat is uw ervaring. Het is gek, dat iedereen zijn ervaring als maatstaf neemt. Er zijn natuurlijk ook mooie vrouwen, die trouw blijven.

Atreus: En jij veronderstelt, dat die waar jij nu juist verliefd op bent alleen naar jou kijkt. Zegt ze, dat ze van je houdt?

Menelaos: Ik weet het niet. Ze zegt niet veel. Ze laat zich het hof maken en glimlacht.

Atreus: Het type, dat zich laat schaken en met de eerste de beste meegaat, die haar bevalt. De klassieke beloning, prooi, buit voor de voortvarende minnaar. Als je haar een ogenblik uit het oog verliest, is ze al verdwenen ook. Het soort, dat de mannen geen geluk brengt. Het glipt als water door je vingers. Ze hechten zich niet. Misschien erg opwindend om naar te kijken, maar onzeker bezit.

Menelaos: U spreekt over liefde alsof die berust op eigendomsrecht. Dat was vroeger zo. Er is nu zoiets als een harmonie van stemmen en gebaren. Een harmonie van de geest ook. In de liefde zijn geest en lichaam één en dat geheel paart en wordt met de ander iets dat méér dan één is en toch niet twee.

Atreus: Anderhalf dan misschien. Je bent heel erg verliefd, dan verval je in metafysieke overpeinzingen, die nergens anders uit voortkomen dan dat je met het meisje naar bed wilt. Maar denk niet, dat ik je tegen zal werken. Je hebt als je met haar trouwt kans om Tyndareos op te volgen in Sparta. En als dat gebeurt hebben jij en Agamemnon ten minste geen reden om ruzie te maken over Mykenai.

Menelaos: U berekent alles.

Atreus: Dat ga je doen als je ouder wordt, als je betaald hebt met je teleurstellingen.

Menelaos: Ik geloof, dat wrok de mens niet verder brengt.

Atreus: Dat niet, maar je wordt ook niet meer ruggelings in de afgrond geworpen.

Atreus/Agamemnon

Atreus: Pelopeia van Sikyone zal mij een zoon baren.

Agamemnon: Het doet mij genoegen, vader, dat uw neerslachtigheid verdwenen is en dat gij uw veerkracht hebt hervonden.

Atreus: Pelopeia zal mij Aërope doen vergeten. In haar aanwezigheid kan ik weer aan het leven, de liefde en de mensen geloven.

Agamemnon: Het doet mij meer verdriet dan ik kan betuigen, dat uw zoons hiertoe niet in staat waren, hoewel ze, in zoverre is mijn geweten rein, hun best hebben gedaan uw leed zoveel mogelijk te verzachten.

Atreus: Ik doe mijn zoons geen verwijten. Zij kunnen niet helpen, dat hun moeder mij bedroog.

Agamemnon: Maar ze zijn dan toch maar de zoons van een vrouw, die gij hebt laten terechtstellen, omdat ze onwaardig was uw gemalin te zijn.

Atreus: Was ze dat niet?

Agamemnon: Dat ontken ik geen ogenblik. Alleen kunt u van een zoon niet verwachten, dat hij zijn moeder gaarne gevonnist ziet, die dan opgevolgd wordt door een veel jongere vrouw, een vrouw, die zijn dochter zou kunnen zijn.

Atreus: Rijkdom of armoede, jeugd of ouderdom spelen geen rol als twee mensen elkaar oprecht beminnen. Pelopeia was een priesteres en haar deugdzaamheid is boven alle twijfel verheven.

Agamemnon: Ik wil het niet betwijfelen. Uw late jaren mogen in vreugde en vrede verlopen. Wat mij betreft: ik begeef mij nu naar Sparta en daarna naar verre streken om onze wereld te leren kennen. Tenzij gij mij beveelt te blijven.

Atreus: Ga, mijn zoon. Dat de goden je beschermen.

Agamemnon/Aigisthos

Agamemnon: Je was zeven jaar, toen je op last van je vader de mijne doodde. Ik kan het je niet euvel duiden. Een kind doet wat hem gezegd wordt en kent geen onderscheid.

Aigisthos: Jij hebt mijn vader uit deze stad verdre-

ven en hem de scepter ontnomen.

Agamemnon: We mogen aannemen, dat nu dan eindelijk wraak en wederwraak tegen elkaar zijn uitgespeeld en dat de mensen althans in dit rijk in vrede met elkaar kunnen leven. Klytemnestra heeft mij vergeven, dat ik haar echtgenoot heb gedood en het pasgeboren kind aan haar borst, ook dat ik haar gedwongen heb met mij te trouwen. De liefde gaat langs zijpaden en doet verdriet waar zij geluk zou moeten brengen. Ik heb haar dit uitgelegd en zij heeft mij begrepen. Nu is de beurt aan jou, Aigisthos. Je bent mijn neef en zult moeten toegeven, dat in ons geslacht reeds genoeg bloed is gevloeid. Zo doorgaande zullen we ten onder gaan. Wij moeten hiermee ophouden, te meer waar de vijand ver buiten ons land gezocht moet worden. Het zijn de vreemde havens op verre kusten, die ons leven bedreigen. Zij trekken de schepen en de mensen, de bedrijven en de waren tot zich en Mykenai ondervindt er de nadelen van. De wereld is groot geworden: onze vlakten en dalen zijn geen geschikt terrein voor een twist waarin wij elkaar verzwakken, terwijl aan onze deur de vijand op de loer ligt. Er zijn hier te veel graven.

Aigisthos: Aan wie de schuld?

Agamemnon: Vergeet die schuld. Het is steeds zo geweest, dat een kleine aanleiding meer bloed deed vloeien dan ze waard was. Onze wapens zijn altijd topzwaar geweest en hebben gedood waar een waarschuwing voldoende was. De mens streeft het goede na en weet van geen ophouden, hij streeft het kwade na en weet evenmin van ophouden. Zo blijft hij rusteloos doorgaan als een slinger, die steeds weer van een ander een stoot krijgt, doch niemand komt er op zijn vaart zo nu en dan te stuiten, zodat men een ogenblik tot rust kan komen en herademen.

Aigisthos: Om naar buiten te kijken en te zien, dat men elders bedreigd wordt.

Agamemnon: Het is waar, maar dan zijn wij ten minste verenigd. De leeuw kunnen wij gezamenlijk wel trotseren, niet als we voor zijn schuilplaats elkaar te lijf gaan.

Aigisthos: Het gezichtsveld wordt dus alleen groter, er verandert niets.

Agamemnon: Zij, die hetzelfde land bewonen en de vruchten van hun akkers uitwisselen, staan elkaar nader dan de kooplieden, die hun pakhuizen vullen en de waarde van hun goederen naar willekeur doen rijzen of dalen. Een vriendschappelijke uitwisseling van onze producten is gewenst, maar na de aanval op Knossos van het oostelijk vastland uit, tracht men daar ginds in Troje een handelsverbond te stichten, dat ons de wet voor wil schrijven. Wij kunnen dan hard werken en onze waren tegen een prijs verkopen, die ons doet verhongeren. Er is geen andere oplossing mogelijk: Troje moet verdwijnen. Te meer waar zij, naar ik verneem, ook reeds strooptochten hebben ondernomen en enkele meisjes en zelfs priesteressen hebben geroofd.

Aigisthos: Dat zal wel onder veel gegiechelde tegenstand hebben plaatsgevonden.

Agamemnon: Dat mag zo zijn of niet zo zijn. Het verschaft ons in elk geval aanleiding om de Trojanen genoegdoening te vragen.

Aigisthos: Het is je bedoeling, dat hier rust heerst, dat achter je rug je heerschappij niet wordt aangetast, zodat je zonder zorg naar Troje kunt varen. Wat heb je van mij te vrezen? Je bent koning, de machtige Agamemnon, de leider van allen.

Agamemnon: Je begrijpt me verkeerd; het is niet angst, die me drijft. Ik wil, dat een deel van deze wereld zich ontplooit zonder onderling gekrakeel. Ik zei het je: er zijn hier te veel graven. Er is te veel bijgeloof. Onze voorvaderen hebben elkaar naar het leven gestaan, omdat ze bijgelovig waren, omdat ze aan verouderde gewoonten vasthielden, omdat ze leefden volgens een verkeerd begrepen traditie. Ritueel, dat geen zin meer heeft in onze moderne tijd: kinderoffers, koningen, die eerder priester zijn dan regent, die geluk en ongeluk bezweren en hun magische handelingen met de dood of met verbanning moeten bekopen. Dat hoort alles tot het verleden. Wij hebben goden en aan die goden dienen wij te gehoorzamen, omdat ze machtiger zijn dan wij. Zij beschermen ons soms en soms zijn ze

ons niet goed gezind, dan moeten we offers brengen, geschenken, gaven. De mensheid is bezig te ontwaken, ze stoot met het hoofd tegen een stevig plafond, maar eens zal dat hoofd de tegenstand breken en nieuwe werelden zullen zichtbaar worden.

Aigisthos: Het is niet helemaal duidelijk wat je zegt. Het een vloeit niet uit het ander voort. Wat hebben de goden met dat plafond te maken?

Aagamemnon: De ziener spreekt in raadselen.

Aigisthos: De ziener ziet niet alles.

Agamemnon: Maar hij ontdekt het nieuwe.

Aigisthos: En ziet daarbij het oude over het hoofd.

Agamemnon/Klytemnestra

Agamemnon: Het is slechts een formaliteit. Ik geloof zelf niet aan kinderoffers. Ifigeneia wordt slechts op het offerblok gelegd en dan vervangen we haar snel door een hert. Het is jammer, dat we onze toevlucht moeten nemen tot zulke trucs, maar het volk en helaas ook een aantal van de minder ontwikkelde bondgenoten gelooft nu eenmaal in dit barbaarse gebruik. Ze zien de goden nog als hoogst onbeschaafde natuurkrachten en niet als hogere wezens dan wij zijn. Hoger geplaatst, onsterfelijk, schier onbeperkt machtig, maar overigens op ons gelijkend.

Klytemnestra: Hoe kan een moeder toestaan, dat haar dochter, al is het maar in schijn, geofferd wordt? Zelfs als het waar is wat je zegt, zelfs als je haar daarna voor een poosje laat verdwijnen en haar naar de Tauriërs stuurt, wat zal men dan wel van mij denken als ik me niet heb verzet?

Agamemnon: Hetzelfde wat men van mij denkt. Is een vader, die zijn dochter offert, in de ogen van het nageslacht niet even dwaas en verblind als de moeder? Daar is geen verschil.

Klytemnestra: Toch wel, jij kunt het gedaan hebben voor het heil van het vaderland. Wat dat heil is, kunnen we in het midden laten, maar het klinkt in elk geval heldhaftig. Je mag dan verblind zijn, je bekrompenheid is prijzenswaardig en verheven. De mijne niet, ik demonstreer slechts, dat de vrouw in de tegenwoor-

dige maatschappij in het geheel niets meer te zeggen heeft en dat haar gevoelens eenvoudig niet meer meetellen.

Agamemnon: Ik zeg je toch, dat Ifigeneia niet echt geofferd wordt. We smokkelen haar het land uit.

Klytemnestra: Maar je laat me een figuur slaan: een harteloze moeder, een machteloze koningin.

Agamemnon: Je moet inzien, dat er andere dingen op het spel staan. Als wij Troje niet verslaan, hebben wij hen in een paar jaar op onze kusten. Bij de laatste strooptocht hebben ze je zuster geschaakt.

Klytemnestra: Heeft mijn zuster zich laten schaken, zul je bedoelen.

Agamemnon: Wat doet dat er nu toe? Ze willen haar niet uitleveren, omdat hun prestige dan naar de maan is en we ook andere dingen, concessies, die hun handel aantasten, gaan eisen. Die tocht van Paris, misschien oorspronkelijk niet eens als strooptocht bedoeld, misschien ook wel, mij kan het niet schelen, geeft ons een reden om Troje aan te vallen.

Klytemnestra: Ik dacht, dat jij zo voor de vooruitgang en de vrede was. Je zegt altijd, dat de mensen beter moeten worden, hun bijgeloof moeten afzweren en moeten trachten helder te denken.

Agamemnon: Wat ik hier uitleg is helder gedacht.

Klytemnestra: Ik meende, dat je de vrede voorstond. Dat je de mensen eerst met elkaar wilde verzoenen om dan gezamenlijk een leven te leiden, waarin iedereen gelukkig kan worden.

Agamemnon: Iedereen in ons koninkrijk. Ik heb geen ogenblik de vijanden van ons koninkrijk zacht willen behandelen. Ze zouden het voor zwakheid aanzien en trachten ons te vernietigen. Maar het is dwaasheid, dat mensen van hetzelfde geslacht en van hetzelfde land en dezelfde taal elkaar naar het leven staan. Zo verzwakken ze zichzelf en bevoordelen hun tegenstanders, de vreemde volken, die hen het licht in de ogen niet gunnen en die onbeschaafder zijn.

Klytemnestra: Ik dacht, dat ook vreemde volken uit moeders en kinderen bestaan en dat zij misschien hetzelfde willen als wij.

Agamemnon: Wees niet dwaas, wat voor ons geldt, geldt niet voor de anderen met hun kromme neuzen, hun donkere huid en hun kroeshaar. Je kunt zien, dat ze tot een wereld behoren, die niet de onze is.

Klytemnestra: Maar je drijft wel handel met hen.

Agamemnon: Natuurlijk! We kunnen producten van hen krijgen, die we goedkoop inslaan, in onze pakhuizen laten liggen en dan als er behoefte aan is duur verkopen. En al beschouwen we hen niet als onze gelijken, we zullen hen vriendelijk behandelen zo lang ze ons leveren wat we verlangen en van ons kopen wat we hun aanbieden. Zij zijn ook niet onze vijanden, het zijn degenen die onze markten en onze handelsbetrekkingen schaden door voor onze neus te veel te bieden of te weinig te vragen, die de handel met deze mensen voor zich opeisen. Verwar niet het een met het ander.

Klytemnestra: Maar als nu de een de ander wordt? Als al deze mensen de waarde leren kennen van hetgeen zij voortbrengen?

Agamemnon: Dan nog zijn de goede zeelui, die van het verschil in overvloed en schaarste op de bereikbare plaatsen van ons gebied gebruik maken, degenen, die de grootste winsten zullen maken. De zeevaart zal ons verrijken. Een nieuwe tijd breekt aan, waarin de mens in een kleiner geworden wereld gelegenheid heeft beter te leven en ruimer te denken.

Klytemnestra: Het klinkt heel mooi, maar de mens verandert langzamer dan je denkt.

Agamemnon: Niet zo somber. Kijk in de toekomst.

Klytemnestra: De wereld wordt kleiner, de mens niet groter. De goden, ondoorgrondelijk, hebben ons lot reeds bepaald, ons lot en dat van vriend en vijand, slechts in beperkte mate vrij of aan hun eigen inzicht prijsgegeven. De woordenkeus wordt ons gelaten. De benadering vordert, het raadsel blijft.

Agamemnon: Je zult niet ontkennen, dat we langzamerhand beschaafder zijn geworden. Wij zijn geen barbaren meer, zoals onze voorvaderen.

Klytemnestra: Barbaren? Dat zijn steeds de anderen.

Agamemnon: Inderdaad. Die moorden elkaar uit. Wij niet meer.

N. A. Donkersloot

INTEGRALE SOCIALE RECHTVAARDIGHEID, IN VERBAND MET GEWELD EN DICTATUUR

De nieuwe jaargang opende met een gedicht van J. B. Charles: Kijk, dat is zo. In datzelfde januari-nummer schreef Wertheim over Vrede en Onvrede. Daarvan kan men zeker niet zeggen: kijk, dat is zo. Het is, om Charles te variëren, minder eenvoudig dan men denkt. Vandaar dat in deze jaargang nu al achtereenvolgens Noordenbos, Delfgaauw en Beerling met hem in debat zijn gegaan.

De discussie markeert verandering niet in koers of karakter maar wel in de praktijk van het tijdschrift, dat niet alleen formaat en omslag wijzigde. Bedoeld is: meer gedachtenwisseling, of polemiek. Het kon ook blijken uit de discussie over Hermans' roman. Maar ook de redacteurs willen, ook onderling, hun denkbeelden aan elkaar toetsen en wetten. Jaren geleden is er eens zulk een redactiedebat over de politieke inzichten gevoerd, de zeven kaarsjes — die vrijwel onopgemerkt opbrandden.

Het artikel van Wertheim lokt merkbaar tegenspraak uit (was het zo bedoeld of niet eens?) Het eerste gedeelte ervan, over veranderde aard en effect van de oorlog, heb ik met genoegen gelezen, het gehele stuk met waardering voor de duidelijke taal die hij spreekt maar met stijgend onbehagen over de inhoud daarvan. Ik stuit er op onoverkomelijke struikelblokken.

Zijn stuk handelt grof samengevat over de toenemende zinloosheid van het oorlogsgeweld tegenover de (blijvende of toenemende) zinrijkheid van het revolutionnair geweld. Met het eerste plaatst hij zich tegenover veel (afnemend? dan nauwelijks merkbaar afnemend) onverstand. Zeker, weinigen(?) zullen meer hen gelukkig prijzen die „dulce et decorum" voor het vaderland stervend hun eigen, unieke leven mogen offeren, of als apologie van de oorlog de technische of medische vooruitgang aanvoeren, of het handje(vol) dat deze

helpt verhelpen aan de overbevolking; ook al worden 10 of 20 millioen mensenlevens in één lustrum van een (ordelijk en vol verwachting als eerste en tweede genummerde) wereldoorlog opgeruimd, om in de komende lustra plechtig herdacht te worden en verder met jaarlijks twee minuten de adem inhouden om te trachten het adembenemende massa-lot bij benadering te beseffen. Maar aan de onvermijdelijkheid van de oorlog geloven nog velen met klem van redenen en nog ontelbaren meer berusten er apathisch in. De oorlog gemakshalve als een soort natuurramp voorstellen — nog onlangs kwam de Amerikaan Elmer Rice er op een schrijverscongres van verzoenende strekking mee aan, met de bewering dat protesten tegen de atoombom even weinig uithaalden als protesten tegen tijgers of orkanen.

Een sterk verbreid geloof dat Wertheim gedocumenteerd tracht te ondermijnen is dat aan de heilige (geloofs-)oorlog der democratie, aandrang uitoefenend op een onvertroebeld denken dat zich durft bekennen in welke mate de zgn. ideologische oorlog dat werkelijk mag heten en in welke mate deze overigens als een ordinaire machtsstrijd of een nog ordinairder belang van de zware industrieën moet worden beseft. Hoeveel karaats ideologie — daar moge men over discussiëren, als onvertroebeld zal men geen oorlog, tegen Hitler-Duitsland of in Korea, kunnen presenteren, evenmin als men de „politionele acties" in Indonesië zonder huichelen met orde- en rustherstellen zoals de politie dat op straat doet vergelijken kan, of de wet op de uitzending van dienstplichtigen naar Nieuw-Guinea als een technisch-juridische aanpassing en zulk een uitzending zelf als een eis van onze morele verantwoordelijkheid voor de door de eeuwen ons trouw ter harte gaande Papoea's kan bestempelen.

Maar de revolutie ziet Wertheim als een veel minder vertroebeld geweld dan de oorlog, en dat zal men met de geschiedenis en het heden voor ogen en als men die ogen voor de oorzaken der revoluties niet sluit, ook moeten toegeven: de letterlijk brandende vraag wordt daarbij dan echter, of men het geweld, uit de nood, uit

de honger, uit de massale ellende geboren behalve begrijpelijk en verklaarbaar, vervolgens ook noodzakelijk niet alleen in de zin van onweerhoudbaar maar ook van vereist, en, weer vervolgens daarom ook als geweld ten eerste verschoonbaar en ten tweede verdedigbaar, tenslotte aanbevelenswaardig moet vinden? Als de weg van W's betoog daarheen voert, dan ligt hier een onoverkomelijk struikelblok om hem te volgen.

De vraag — voor mij geen vraag — is of er verschil mag worden gemaakt tussen massaal bloedvergieten voor een menswaardig of een mensonwaardig doel, voor een socialistisch of een imperialistisch doel, voor welvaart of voor macht, voor opheffing van honger en slavernij of voor een totalitaire staat — de kleuren en begrippen lopen overigens al gauw dooreen: het imperialisme kan zich bedienen van welvaartsbevordering in hongerlanden, de dictatuur kan honger bestrijden met behulp van een nieuwe slavernij. Ook als wij aannemen, dat de „zuivere" revolutie die niet reactionnair is en ook dan weer niet van bovenaf maar werkelijk van onderop gekomen is, van bovengenoemde troebele elementen in hoofdzaak vrij zou blijven, mag er dan verschil worden gemaakt tussen gerechtvaardigd en ongerechtvaardigd bloedvergieten (het woord is evenals slachting hopeloos ouderwets voor de up-to-date techniek van massaverdelging van mensen)? En als dat met ja zou worden beantwoord, omdat het behalve voor de doden zelf verschil maakt of ze voor een betere dan voor een slechtere toekomst vernietigd zijn, moet men dan de meer gerechtvaardigd geachte of ten minste de minder ongerechtvaardigd geachte mensenvernietiging als politiek middel voor die verbetering aanvaarden, niet alleen in de zin van zich erbij neerleggen, maar óók in die van — met hoe bloedend hart dan ook (maar dat figuurlijke „bloedend hart" is nog lang geen stikkende hals) in oplopende reeks hetzij verschonen of verdedigen of bevorderen? Als W's gedachtengang tot zulke consequenties zou moeten voeren, dan is er voor mij niet een struikelblok op de weg maar is deze volledig geblokkeerd.

Wertheims artikel is ingegeven en bezield door een

diep in zijn beleven en overtuiging ingrijpende aanschouwing van het hongerend werelddeel Azië — de discussie met Noordenbos heeft het nog geaccentueerd. De aanschouwing van het nieuwe China heeft hem met belangstelling en tot geestdrift naderend begrip vervuld, waarbij wij moeten aannemen dat hij daarbij niet uit het oog wil (wel dreigt te) verliezen waarmee de onweerhoudbare Chinese revolutie gepaard is gegaan en gaat, met inbegrip van alle bedreiging der mensenrechten welke aan dictaturen inhaerent is. Het nieuwe China is een vernieuwend machtsfenomeen waarvoor ieder onbevooroordeelde zich even weinig kan afsluiten als hij zich openstellen kan voor de oude vermolmde feodale regimes die in Azië voornamelijk als steunpunten in de politieke invloedssfeer van het Westen zijn opgenomen, al beantwoorden zij hoegenaamd niet aan de door het Westen voorgestane ideologie van een democratische wereld. Maar hoe verklaarbaar en onweerhoudbaar een revolutie als de Chinese ook mag zijn, onloochenbaar blijft uiteraard haar gewelddadigheid en haar voortzetting en zelfhandhaving in een dictatoriaal, totalitair regime, met alle gevolgen vandien. Als schrijvers gefascineerdheid en gehanteerdheid door het nieuwe China hem zou doen neigen tot incidentele politieke aanvaarding van het revolutionnaire China anders dan als een onomstotelijk feit: als een solidariteit opwekkend gegeven, en vervolgens tot een voorwaardelijke aanvaarding van een totalitair regime, dan zien wij voor ogen een contaminatie (of conflict?) van sociaal bepaalde Realpolitik en (ondermijnd) democratisch beginsel. Ook al is het begrijpelijk dat de hongerende Aziaten meer van een ijzeren systeem van welvaartsvergroting m.m. naar Russisch model verwachten dan van een met hun oude feodale heren collaborerende en als politieke liefdadigheid hulp aan achtergebleven gebieden bedrijvende Westerse steun.

In de argumentatie stuit ik op enkele termen die op een dergelijke beginnende contaminatie en identificatie kunnen wijzen en die mij in de democratische gedachtengang gevaarlijke deviaties voorkomen. Met W. deel ik de onbevredigdheid over de aanpassing van de West-

Europese democratisch-socialistische partijen aan het atlantisch verdedigingsstelsel van de democratisch-kapitalistische landen, leidend tot heterogene regeringen en heterogene politiek. Maar W. laat zich door zijn afkeer van de politiek der Westerse socialistische partijen verleiden om de communistische staat als socialistische staat te bestempelen (p. 20 socialistische staat, i.v.m. Sowjet-Unie, en p. 21: een machtig socialistisch blok, i.v.m. de Oost-Europese staten), een verwarring stichtende gelijkstelling van socialistische staat en totalitaire dictatuurstaat, waartegenover men voor de laatste dan altijd nog maar beter het door het gebruik geijkte en in de praktijk tenminste duidelijk geworden monsterpleonasme „volksdemocratie" kan bezigen. Het Westers begrip democratie is en blijve inhaerent aan de term socialisme, en men kan beter spreken van een verwerpelijke ontwikkeling der democratisch-socialistische politiek dan dat men de kostbare term „socialisme" zonder meer overdoet en gunt aan de totalitaire communistische regimes, welke de mensenrechten die de grondslag der democratie vormen uitschakelen.

Een voorwaardelijke aanvaarding van het revolutionnaire geweld als eventueel onmisbare Realpolitik en een dito voorwaardelijke aanvaarding van de dictatuur houden in kiem en reeds in feite een verloochening in van de Westerse grondslagen der democratische ethiek die in de mensenrechten is verankerd (en in de Christelijke ethiek, hoezeer en hoevaak en voortdurend door de kerk verloochend, de ethische-humanistische met de religieuse dimensie verenigt). Dat de christelijke kerk zich in de praktijk niet verzet tegen wat men noemt het defensieve geweld en in haar katholieke gedaante van ouds een sterk dictatoriale inslag vertoont, maakt daarvoor in de praktijk, echter niet in wezen en beginsel verschil, tant pis voor die praktijk.

Ik zie het als een levensgevaar voor de democratie wanneer men de dictatuur theoretisch of praktisch zou gaan verschonen, bijv. met de empirisch-historische waarneming dat dictaturen in de loop der tijden veel meer normaal geweest zijn dan democratieën (en dat, helaas, inderdaad zuivere democratieën nauwelijks be-

staan). Een voorwaardelijke aanvaarding van dictatuur zou de grondslag wegnemen van waaruit de aanslag op de menselijke vrijheid door fascisme en nazisme door hen die zich offerden of hun leven op het spel zetten is bestreden; dat deze herovering van de democratische vrijheid slechts met geweld is bevochten kunnen worden, maakt dit dankbaar stemmend feit toch al problematisch, en bevat in wezen de verklaring, hoe deze bevrijding, inzover zij geen werkelijke bevrijding is geweest, zo weinig heil heeft kunnen stichten en nog zo bitter weinig vruchtbaar is gebleken.

In een voorwaardelijke aanvaarding van het geweld voor revolutionnaire progressiviteit stelt men zich gelijk met de voorwaardelijke aanvaarding van het defensief geweld waar de atlantische democratische samenleving haar heil van verwacht met behulp van de dreiging met het maximum-onheil aan mensen- of mensheidsvernietiging; in een voorwaardelijke aanvaarding van dictatuur stelt men zich gelijk met het prijsgeven der mensenrechten die de dwangstaten voor hun krampachtige welvaartssystemen geoorloofd achten.

In beide gevallen blijft men in wezen en praktijk de onheilstheorie voeden die het doel de middelen laat heiligen en blijft door onmenswaardige vormen van het streven naar verwezenlijking der menselijke waardigheid de wortel van het kwaad intact.

W's scheiding van goed en kwaad geweld, of van heilzaam revolutionnair en heilloos reactionnair geweld is bij alle sociaal idealisme tenslotte evenzeer onvruchtbaar als de gewelddreiging die de machtsblokken over de wereld gaande houden, als hij in het geweld zelf niet de blijvende oorzaak van altijd weer nieuw kwaad en de geweldbestrijding niet als de integrale, centrale voorwaarde ziet die tot sociale rechtvaardigheid moet voeren. In de gewelddaad der mensenvernietiging, tegen het leven zelf gericht, culmineert immers de overigens al zo hoog opgewoekerde sociale onrechtvaardigheid. Duurzaam levensvatbaar kan het socialisme alleen zijn door de heiliging, d.i. de integrale onaantastbaarheid van het leven, dat met geen levensvernietiging ooit gediend of bevorderd kan heten. Het is iets anders dat de

hongerende massa's opstaan dan dat geweld aan mensenlevens of aan overige mensenrechten als de (met een angstig-abstracte term „dialectische"!) weg tot sociale rechtvaardigheid zou mogen gelden, terwijl zij er lijnrecht mee in strijd zijn.

W. F. Wertheim

HONGER EN ONVREDE

Wanneer Donkersloot twijfelt, of ik werkelijk wel bedoeld had, met mijn „Vrede en onvrede" reacties uit te lokken, kan ik hem volledig gerust stellen. Het is voor mij een nieuwe en welkome ervaring, met een principiële beschouwing eens een diepgaand gesprek te hebben uitgelokt, in ons eigen tijdschrift, op het peil waarop zulk een gesprek gevoerd behoort te worden.

In hoever ik Donkersloot, in zijn bezorgdheid, ook overigens kan gerust stellen, weet ik niet. Er is en blijft, met alle begrip voor elkaars gedachtengang, toch een punt waar wij uiteengaan. Dit punt werd *niet* bereikt in mijn opstel „Vrede en onvrede" in het januarinummer. Daar eiste ik slechts *verstandelijk* begrip voor de onontkoombaarheid van de revoluties in de buiten-Europese wereld, als voorwaarde voor een realistisch streven naar vrede. En dit begrip kan de pacifist Donkersloot, blijkens zijn beschouwing, ook opbrengen. Ik heb nergens in dat stuk betoogd, dat men voor de revolutionnairen ook sympathie moest koesteren of partij diende te kiezen. Donkersloot's onbehagen richt zich dan ook, in feite, niet tegen dat stuk, maar tegen mijn Chinese reisbeschrijving in de vorige jaargang van de Nieuwe Stem. Het punt, waar wij uiteengaan, wordt, geloof ik, het best geïllustreerd met het volgende zinnetje uit dat reisverslag:

„Het nieuwe China . . . belooft aan de Chinese boer een tot dusver ongekende rijkdom: in een Aziatische wereld waar de grote massa een animaal bestaan leidde aan de rand van de bestaansmogelijkheid, vindt hij voor het eerst iets van menselijke waardigheid".[1]

Donkersloot zegt: mijn normen, in termen van democratie en pacifisme, zijn mij zo heilig, dat ik ze ook moet blijven aanleggen, waar een volk, in begrijpelijke

reactie op eeuwenlange onderdrukking, tracht een eind te maken aan honger en ellende. Mijn antwoord is: deze normen zijn ook mij lief. Maar ik zie ze in de eerste plaats als een resultaat van een ontwikkeling van eeuwen, in onze Westerse wereld, als een bijproduct van het betrekkelijk hoge levenspeil dat wij hebben bereikt.

Deze hogere vormen van menselijke waardigheid zijn pas mogelijk, als de menselijke waardigheid op lager niveau, die de mens boven het animale bestaan uitheft, is verwezenlijkt. Pacifisme en democratie zullen kunnen gedijen, niet alleen als norm maar ook als een verworvenheid, nàdat aan de massale honger een eind is gemaakt.

Voor mij zou er een onaanvaardbare hooghartigheid in liggen, wanneer het betoog van Donkersloot er toe zou strekken, nu reeds onze Westerse eisen van hogere menselijkheid — en dat met twee wereldoorlogen op ons conto — te stellen aan hen die op hun wijze — die de onze niet is — strijden voor het blote bestaan, in een wereld waar in het verleden mensenlevens licht telden en geweld als politieke munt gangbaar was en hoog genoteerd stond. Wie in opstand kwam, betaalde dus met gelijke munt.

In de niet-Westerse wereld staat voor mij — maar wat veel belangrijker is, voor de betrokken volken zelf! — voorop de vraag: hoe kan, binnen een mensenleeftijd, een eind worden gemaakt aan de eeuwenlange honger en vernedering? Zijn de democratische en pacifistische vormen daartoe dienstig? Wij kunnen nog zozeer hopen van ja — maar het antwoord, dat de historische feiten geven schijnt te wijzen in de richting van neen. En luidt het antwoord onverbiddelijk neen, dan mag ik niet, vanuit mijn welstand en een normbesef dat mede dáárdoor bepaald is, mijn medemensen oordelen omdat zij niet zijn zoals wij . . . zouden behoren te zijn. En dan acht ik mij gerechtigd zelfs sympathie te voelen met een beweging buiten de Westerse wereld, waarin ik althans de belofte zie van een latere menselijkheid — die op den duur misschien zelfs *boven* die van het huidige Westen zal kunnen uitstijgen.

1 „Bloemen en distels uit het aardse rijk", jrg. XIII, 1958, pag. 228

Theun de Vries

ROEST
(Slot)

Het autokerkhof lag achter een reeks volkstuintjes, op zij van een grote verkeersweg, die ze juist begonnen recht te trekken en te verbreden, want er kwamen aldoor meer en aldoor zwaardere auto's. Rottenbelt ging met een bus mee, maar de laatste vijf minuten moest hij lopen, het ging het dooie vlakke land in, een stukje wilgenlaan, en dan niets meer dan stoppelgras. Boven het donkere land trilden, meer voelbaar dan zichtbaar de draden van het stroomnet, hij hoorde en zag tussen zich en de horizon op een smal streepje aarde de treinen komen en gaan, de laatste des nachts en de vroegste des ochtends, de spoorbruggen kletterden dunnetjes in de verte, de treinen denderden niet meer zoals vroeger. Er was in deze duisternis vol iel en kaal gerucht geen houvast, zelfs de stad met haar lichtkroon bleekte weg, tot de grens van het bestaanbare. Ze hadden een oud bruggewachtershuisje voor Rottenbelt tussen de autolijken gezet, met een potkachel, en een telefoon voor het geval er onraad zijn zou. Het leek hem, of hij alleen zat in de woestijn. Hij hoorde enkel zichzelf, hersens en hart; het benauwde hem, hij werd voor het eerst bang. Tussen het oud metaal hing de nutteloze bittere stank, die hij nu al zoveel jaar kende, maar er was geen vertrouwdheid meer in. Als de dag doorbrak, lag het land wrevelig van verlatenheid, de ijzeren bogen van de viaducten mager in de verte, de wijdbeense palen van het stroomnet kwamen en gingen, als liepen zij over hem heen voor iets weg. Hij wandelde iedere nacht een paar maal de sluippaadjes tussen het auto-uitschot, die hij met de ogen dicht wel volgen kon, en dacht bij het zien van de duistere bergen aan alle kant: dat waren dus eenkeer trucks, en sportwagens, en fijne sleeën van bankiers en dokters, en wagens van de politie, en brancardauto's; en wat weten zij, die daar achter het stuur

gezeten hebben, er nog van? Het roestte, bij de kilte en de stilte van deze afgelegen kerkhofplek kwam de verpulvering, ze knerste hier doordringender en luider dan hij het ooit vernomen had, maar er was geen sterveling om de waarschuwing te horen.

Wanneer hij 's ochtends het huisje afsloot en naar de halte van de bus liep, kwam hij meestal de mannen tegen, die overdag op het autokerkhof werkten; zij riepen joviaal: Hei, Rotje! en gaven hem plukjes shag in zijn blikken tabaksdoosje, die hij in zijn pijp oprookte, en klopten hem op de schouder. Hij reed terug naar de bleke nuchtere morgenstraten vol arbeiders en winkelmeisjes en bloedarmoedig kantoorvolk, die naar hun werk fietsten, en herkende de terugkerende nachtploegen aan de kaden, als hij zelf naar zijn logement sjokte. Hij sliep in het kosthuis tot laat in de middag, dan kookte hij zijn potje, en soms wandelde hij nog wel eens een avondstraatje, maar veel kwam daar niet meer van, de markten waren immers afgelopen, en de vergrijsde stad, die voor de ogen van de mensen afbrokkelde, trok hem niet meer. Als hij de ogen sloot, zag hij de vlooienmarkt vol waardeloze, uitgestoten dingen wel voor zich, en zo ook de schurftwandige muren, de staarogen van de huurkazernes, de bruggen die nergens naar toe leidden: wat moest hij er nog zoeken? Hij wist niet dat deze moeheid en tegenzin, deze lijdzame zwaarmoedigheid, het begin waren van de ouderdom; hij bespeurde het ouderworden niet, het kroop hem even zanderig en traag in zijn botten als de roest in de dumps. Hij zat in zijn houten nachthokje, en soesde pijprokend; zelfs het beeld van de kleine keuken op het Noorden, het zwart en groen geverfde tehuis van zijn vroeger leven, verschimde tot de herinnering aan een droom, het had geen band meer met zijn huidig bestaan, het kwam en ging al door hem heen zonder een aandoening te laten.

Wel een jaar en langer deed Rottenbelt zijn best, om aan de nieuwe baan te wennen, maar hij wende niet. Hij liep de arbeiders des ochtends nu en dan suf en zonder groeten voorbij, ze moesten hem bij een mouw pakken: „Hei, Rotje! ben je blind? ben je doof?" voor

hij hen herkende en toegrijnsde en zijn plukje shag in ontvangst nam. Ze zeiden naderhand tegen elkaar, dat de ouwe hard begon af te takelen. Wat, als hier buiten werkelijk eens iets gebeurde? Je kon de Rot in een handomdraai het licht uitblazen. En wat, als hij met z'n lamme vlerk ongemak kreeg met het kacheltje en de boel ging in de fik en hij zelf er bij? Ze uitten hun vrees ook tegen de baas van de autodump, als die eens kwam controleren. Iedereen was opnieuw verlegen met Rottenbelts geval, en daarom was iedereen blij, toen een andere opkoper van oud metaal, die een opslag had in de stad en connecties met het autokerkhof, het voorstel deed om de oude nachtwaker over te nemen: dan konden ze daarbuiten een jongere kerel neerzetten, hier in de stad ging het toch meest om uitkijken tegen baldadigheid; ze zochten bovendien iemand die niet veel hoefde te verdienen.

Rottenbelt was er eerst perplex van. Hij had niets gezegd, enkel geknikt, toen de autobaas hem kwam vertellen, dat hij naar Lopez & Lopez zou gaan. Hij nam de mededeling behoedzaam, hij was wantrouwig geworden jegens elke verandering, het kon altijd nog erger. Toen men hem vertelde, waar Lopez lag, zei hij ook nog niets, maar het leek de boekhouder, dat hij wat grauwer werd om zijn magere lange neus en dat zijn ogen knipperden. Hij had zich gewillig bij de nieuwe bazen gemeld, er zat ook niets anders op, een mens wilde doorsukkelen zolang het ging. De dump van de Lopez lag aan een smalle zijgeul van de haven, ze besloeg vrijwel de hele lengtezijde. Aan de overkant waren kolenloodsen en leeg terrein, waar overdag een schare kinderen speelde, maar die sliepen als Rottenbelt op zijn job verscheen. Boven dit stuk haven hing bij dag de lichtpaarse wolk van een chemische fabriek, bij nacht was de wolk vuns en rood of er onweer uit broeide. Rottenbelt zat er weer in een wakershuisje, het lag dicht bij de wal, hij kon het water tegen de beschoeiing horen klakken, en in de eerste nachten, de nachten van verbazing en verbijstering, stond hij de helft van de tijd op onzekere benen buiten bij dat keetje, waar hij nog aan wennen moest, en keek om

zich heen. De hemel was eindelijk weer stadshemel, en water en aarde waren weer vol van oude donkere bewegingen, die hij kende. In de ochtend als hij naar het pontje sjokte, brak de duisternis in de herkenbare dingen van weleer, plantsoentje, werven, steigers, de kolenschuiten, het waggelende electrische trammetje dat vissers en boeren naar stad en weer naar huis bracht. Op de haven dreven de olieplekken, de vage reusachtige pauwenstaarten, de vemen roken naar het uitheemse, en als hij op de bank bij het pontje zat te wachten en de ogen sloot, begon er iets in hem te werken, het borrelde traag en vaag in zijn ziel, hij kreeg lichte steken in zijn hoofd, maar eigenlijke pijn was het niet. Hij dacht: Ik hoor toch bij de haven, ze hebben wel geprobeerd mij bij de haven vandaan te werken, het land in, maar ik ben toch teruggekomen. Het denkbeeld had een grote vertroosting, het leek of er een soort onrecht goed gemaakt was.

Op een ochtend na het werk ging hij in plaats van naar zijn logement eerst naar het straatje, dat hij na de oorlog teruggevonden had als de lege cementen put, de dubbele zerk. Hij had er al dagen lang tegen opgezien, om die put te hervinden, maar hij begreep dat hij zich over die angst heen moest zetten, het leek ineens belangrijk om te weten of van het verleden althans die zerk nog over was. Hij had zich niet bang hoeven te maken, want toen hij met bibberend hart de straat insloeg, waar hij en zijn zuster gewoond hadden, was er helemaal niets meer dat hij ooit gekend had, er stonden loodsen, geprefabriceerd, houten en modern, en een afdak met een traliewerk, waar cylinders met een of ander gas op stapels lagen, en er was geen mens te zien, op een jongen van een jaar of achttien na, die bij een van de loodsen van de fiets stapte. Rottenbelt stevende behoedzaam op hem af en zei: „Neem me niet kwalijk . . . was dit hier vroeger geen afvalterrein?" De jongen haalde de schouders op en zei met een inlands accent: „Ik heb het hier nooit anders gekend, ik woon hier nog maar een jaar." Rottenbelt sukkelde door en bekeek de straat voor het laatst, hij was ontgoocheld en tegelijk gerustgesteld. Hij hoefde niet meer

in deze buurt te komen, om geen enkele reden. De jongen die niet wist wat hier vroeger geweest was — dat was zijn erfgenaam.

Rottenbelt werd een stuk van de ijzerdump Lopez & Lopez, hij was het eigenlijk al geworden zodra hij de eerste keer voet gezet had op het langgerekte stuk land met de verroeste laadbruggen en verroeste kiepkarren en verroeste staketsels. Het gevoel daar te horen leek op thuis komen. Hij herinnerde zich ineens en onverklaarbaar de afloop van zijn diensttijd na de vorige mobilisatie. Dat was ook een terugkeer geweest met grenzeloze opluchting en steken in het hart. Hij had toen een hele dag in zijn eentje door de haven lopen zwerven, elke steiger, ducdalf en schuimkolk begroet, zoals hij ze dit keer vanuit het donker, haast als een herinnering, begroet had. Hij dacht aan zijn ouders, voor het eerst na tientallen jaren, zijn vader de havenarbeider, sjouwerman met de balen op zijn nek, er waren toen nog geen hijskranen; zijn moeder die de was deed voor een doodkijkster van een ambtenarenwijf, goeie God, het was allemaal terwille van hem en zijn zuster. Nee, wacht, hij vergiste zich, daar was nog een broertje geweest, hoe had hij dat vergeten? Gooffie zat in een invalidenwagentje, waar ze jaren voor hadden afbetaald, en ze reden hem bij goed weer naar ditzelfde plantsoentje, dat toen al net zo armoedig en bewalmd was als nu, en hij keek toe hoe de andere kinderen speelden: een vreemd geel ventje met een matrozenbaret op lang haar. Er was voor Gooffie gesappeld, maar desondanks ging hij kapot, zoals dat van te voren had vastgestaan en zoals iedereen geweten had, en zijn moeder hield weer op met wassen voor het ingebeelde wijf van de formulierenvreter, want het was niet meer nodig, hij en zijn zuster waren gezond, zij groeiden ook van kool, lawaaisaus en de havenwind.

In het begin ging Rottenbelt gehoorzaam naar het volkslogies als het ochtend werd, en hij kwam iedere avond op de vastgestelde tijd, de levensgewoonte van eens rekte zich nog een tijdlang verder in het leven van nu, dat eigenlijk een terugkeer was. Maar hij begon

van lieverlede, hij had zelf niet kunnen zeggen uit wat voor drang, een tweede wachthuisje te bouwen op de dump. Eerst leek het alleen maar tijdverdrijf: aan het voor hem neergezette houten tentje mankeerde niets, het was zelfs gerieflijker dan het bruggewachtershuisje op het autokerkhof, er stond een rieten stoel en er was een spiritusbrander, als je 's nachts eens warm drinken maken wou. Maar Rottenbelt begon in de roestbaaierd te wrikken en te zoeken, hij haalde er oude golfijzeren platen uit, een kluisdeur, en paar stalen ramen, hij sleepte in korte tijd een hele voorraad bij elkaar. De arbeiders keken er naar en zeiden niets en knipoogden tegen elkaar, als ze hem 's morgens in het kleurloze licht bezig zagen, en ook Lopez & Lopez keken bij tijd en wijle, meer met verbazing dan ergernis, hoe hun nieuwe nachtwaker zonder een woord en als was hij alleen op een eiland, in de roestheuvels snuffelde en rommel op zij legde en ten slotte te hoop sleepte, als zat er in zijn doen een onwrikbaar oogmerk. Maar ook zij zeiden niets, want ten slotte nam hij niets mee, het bleef toch van hen, wat hij er ook van bouwde. Mettertijd kreeg iedereen er lol in, hoe Rottenbelt daar een hut in elkaar scheen te willen knutselen, trots dat welbetimmerde houten kluisje, als was hout voor hem in deze omgeving een ontoelaatbaar ding. En omdat hij met zijn anderhalve vlerk zo krom en moeizaam opschoot, begonnen de arbeiders hem te helpen. Ze kwamen eerst met allerlei aandragen, een kruk, een haardhek, een patrijspoort, God weet waarvandaan; en nog later, als Rottenbelt in plaats van naar zijn kosthuis te gaan, twee of drie uur aan het bouwen was met zijn hut, grepen ze mee in, stutten wanden, legde het golfijzeren dak, dat tegelijk plafond was, en de lasser laste alle plekken, waar maar een kier gaapte. Ze hamerden er aan één kant de stalen sponningen in, en aan de kant van het water kwam de patrijspoort, en toen het zover was, lapten ze met z'n allen, bij plakken en dubbeltjes en heitjes, om er nieuwe ruiten voor hem in te laten zetten. Elke keer als er een lading versmeten metaal binnen kwam, zeiden de mannen: „Kijken, of er wat bij is voor de Rot." Ze bezorgden hem een fornuis

en maakten een schoorsteen, ze hingen een schilderijlijst van zwartgeworden brons zonder schilderij aan de wand, ze visten voor hem uit de bende een blikken scheepslamp, een ijzeren tuintafeltje van een voormalige uitspanning, en zelfs een zware smeedijzeren bank met krullewerk, die een eeuw lang de foyer van een of andere parksociëteit moest hebben opgeluisterd en die nu tegen Rottenbelts metalen buitenmuur kwam te staan, op het Zuiden. Op de dag dat zij even triumfantelijk een bed aandroegen, waar alleen maar een vierde noodpoot onder hoefde, kwam de oudste Lopez langs wandelen en zei sarcastisch: „Als het paleis van volksvlijt van binnen en van buiten klaar is, moeten wij zeker de champie en oesters geven voor de plechtige opening?" De voorman zei: „Niet nodig, chef, een pakkie tabak op tafel tegen dat ie 's avonds komt, is voldoende . . .Weet u wat u nou doen moest? „'M hier laten wonen." Marcus Lopez keek de mannen onthutst aan. „Hier? Dag en nacht?" „Dag en nacht," zei de voorman. Hij maakte de deur van het roestverblijf open. „U ziet zelf: d'r mankeert niks meer as een schrijfbureau en een badkuip, en daar vraagt ie beslist niet om . . ." „Dag en nacht tussen het oudroest . . .?" zei Lopez weer. De arbeiders lachten. „Waarom niet? Het oudroest, dat is zijn lust en zijn leven. Laat 'm hier intrekken en u bespaart 'm dat eeuwige heen en weer varen. U kan 'm een kleinigheid rekenen voor de huur, of desnoods voor het materiaal: hij betaalt nou toch ook kostgeld." Marcus Lopez zei: „Dat moet ik met de andere Lopez overleggen," en hij liep weg. Maar toen Rottenbelt twee avonden later op de dump kwam, was alles in orde, er lag een briefje voor hem van de bazen, dat hij langzaam spelde; en hij had nog langer werk om te begrijpen, dat hij nu het volkslogement in de stad verlaten kon en voor goed in het roesthuis kruipen, dat hij zelf met hulp van de arbeiders opgetrokken had, als was het voor iemand anders geweest, of zo maar iets voor de grap, een Robinsonfantasie van grote kerels.

Rottenbelt verhuisde. Hij had weinig eigendom, hij merkte bij zijn uittocht pas hoe weinig. De arbeiders

van de metaaldump hadden tussen de bergen oudroest, midden uit het onkruid, een bos veldbloemen en wilde margrieten geplukt en in een oud augurkenblik op de ijzeren tuintafel van het ijzeren wachthuis gezet, toen Rottenbelt er met zijn spullen introk, en bij de bloemen lag het pakje tabak van Lopez & Lopez. Rottenbelt zag het en liep naar buiten, zijn verknoeide arm bungelde vreemd of hij er mee wuiven wilde, hij liep naar de arbeiders toe, die bij een van de laadsteigers bezig waren en schraapte zijn keel, en toen ze zich allemaal lachend naar hem toedraaiden, als verwachtten ze minstens een redevoering van hem, zei hij met schorheid in zijn strot: „Knap herfstweer vandaag!"

Hij zat op de dump, dag en nacht, overdag sliep hij zoals hij dat de laatste jaren gewend geraakt was, maar minder lang; het leek wel, of hij steeds minder slaap nodig had. Hij zat in zijn hut van oud ijzer, bij zijn ijzeren inboedel, alleen de rieten stoel was uit de weggehaalde houten keet overgekomen, en aan alle kanten poederde en gruisde het om hem heen, het golfijzeren plafond, de ijzeren schoorsteenmantel, de stalen raamkozijnen, tafel en fornuis, alles zanderde gesmoord en halsstarrig verder en maakte roest. Iedere ochtend zette hij de deur wijd open en bezemde de roest naar buiten. Het duurde geen weken, of er was rondom zijn kluis een tuin van rood en bruin en grauw metaalstof, hij staarde er vaak naar, zittend op de smeedijzeren foyerbank naast de deur, en hij proefde op de lippen het wrange ijzerwaas van het verval, en verbaasde zich dat hij hier beland was. De kinderen die aan de overkant speelden kenden hem al, ze gooiden met leemkluitjes, als hij opdook en aan de wal bleef staan, en riepen: „Gekke Rotje!" Maar hij liet zich niet verjagen, hij stond stil te kijken en knikte soms ineens, of wuifde een enkele keer met zijn goedgebleven arm; dan wuifden ze verlegen terug. Hij slofte naar zijn ijzeren hol en zette het eten op, en eens toen hij wachtte tot het gaar zou zijn, dacht hij: Een kind, dat is iets aparts in het leven. Hij had nooit kinderen gehad, zijn vrouw was vroeg gestorven, ze kreeg een bloedvergiftiging, opeens was het met haar gedaan geweest. Hij had aan

zijn gestorven vrouw in geen jaren meer gedacht, zo min als aan zijn ouders en het teringbroertje, maar terwijl hij nu aan de kinderen van de overkant dacht, dacht hij ook aan haar. Het overviel hem zo maar, of ze pal bij hem binnengestapt was in de ijzeren hut, na deze dikke dertig jaar. Hij was verward en vond het pijnlijk, ze paste hier niet in dit pulverhol, waar ieder ding stofte en voor mensenogen verging, kijk, hij kon het zo maar van de tafel strijken, het hielp niet, vijf minuten later lag er weer ijzergruis. Wat zou ze van hem vinden, als ze nu werkelijk binnen kon komen, als ze hem zag zoals hij verroest en verpokt was tot in alle nerven van zijn karkas? Zij was altoos een vijandin geweest van stof; boenen en schrobben, daar hield ze van. Zij zelf had steeds geroken naar soda en bloemetjeszeep. Haar gezicht wilde hem niet klaar voor de geest komen, maar alles aan haar was fris en glansde. Ze zou vast en zeker de schrik krijgen en er vandoor gaan als ze zag, wat voor roestkever hij geworden was. Hij zat in zichzelf weggezakt en zei tussen de tanden: En juist jou moest de ouwe Magere te grazen nemen. Juist jou. — De pannen kletterden op de ringen van het fornuis, de stank van aangebrande aardappelen drong hem in de neus, voor hij opstond uit zijn heimwee, verwondering en verdriet.

De schuiten voeren aan en de zware vrachtauto's zetten hun laadbakken schuins overeind en schudden het terrein vol met vergaand materiaal, en Rottenbelt liep tussen soezen en slapen door de rommelzooi en keek naar wat kwam en ging. Hij zag onderstellen van legerwagens, zij hadden de vaalgroene militaire kleur, de autonummers waren er afgehamerd, maar vaak zaten er nog gummibanden aan, gruwelijk doorgesleten van het hotsen in zand en heide, aan alle kanten hingen nog wortelstronken, dode takken en mospollen, soms een platgereden sparappel of een platgewalste hazelworm. De arbeiders riepen bij ontschepen en slopen: „Zeg je vacantie maar af, Rotje, buiten is ook geen vrede en rust meer . . . Kijk eens, hoe ze ons mooie land daarginder maltraîteren!" „En wat die rotzooi ons kost!" zei de voorman; „daarvan hadden wij al

lang een nieuw huis kunnen hebben, Rot." Twee of drie grijnsden: „Dat is Rotje z'n pijn niet . . . die heeft een nieuw huis." Rottenbelt zei niets; hij keerde naar zijn roesthol terug, soesde, rookte, soesde weer, liet zijn pijp uitdoven.

Hij wuifde vaker tegen de kinderen en de kinderen tegen hem, ze scholden hem minder dikwijls en minder luidruchtig uit, als hij in zijn soldatenafleggertje over het terrein krukte; soms probeerden er zelfs een paar om iets over het water heen tegen hem te zeggen, en Rottenbelt zei ook wel eens iets terug, maar de kinderen waren onbeholpen en Rottenbelt was stug, hij wist niet hoe hij een gesprek met de kinderen voeren moest. Hij keek toe hoe ze daar in de grond groeven, hutten bouwden, barricaden bestormden, vuurtjes stookten, soms zich op landerige dagen met lage lucht alleen maar verveelden en ruziezoekerig werden. Hij meende sommige wat beter te kennen, ofschoon men dat tegenwoordig niet zo precies wist, de kleertjes leken zoveel op elkaar, alleen de kleuren verschilden. Hij miste ze als ze bij regen en sneeuw wegbleven, omdat het hem leek, dat de schim van de jonge vrouw aan zijn zijde kwam, als hij naar het grut stond te turen, en vager werd en helemaal wegbleef als de kinderen er niet waren. Hij stelde zich voor, dat zij er wel een van had willen hebben, een of meer; er was een woest uitgelaten ventje in een overall, die hij steeds weer op haalde, en met voetbalschoenen aan die hem maten te groot waren; en een meisje met stijf uitstaande vlechten, die ernstig en zorgelijk takjes in de grond stak om haar klein moederdomein af te bakenen. Zij waren hem meer naar de zin dan alle anderen, en als hij naar deze twee keek, scheen de gestorvene ineens dichter naast hem te komen en mee te kijken. Hij was zich bewust van haar nabijheid, haar gezicht werd al duidelijker onder de strak getrokken hoge donkerblonde wrong; haar jeugd ontstelde en verblijdde hem. In zijn hoofd kwamen de lichte steken, in zijn binnenste suisde de verstopte wel. Hij was een weduwnaar, die in jaren niet meer geweten had wat een vrouw was; en nu werd hij één en al herinnering; hij lag in de duisternis

van het kot op zijn bed te trillen; zijn tederheid brak door lagen van roest, zij strekte zich naar levenden en doden.

Er kwamen gedurig meer oude vechtwagens, gebroken geschut, horden van benzine- en olievaten; het leek wel of het niet op kon daar waar die rommel gebruikt werd. Elke keer als Rottenbelt zag wat er aangesleept werd, kreeg hij de neiging tot dat vreemdsoortig wakend soezen, hij werd gevoelloos, hoorde nauwelijks nog iets, zag alleen het opsmijten en omhooggroeien van de dumps. Hij dacht: waarvoor, het is toch geen oorlog, waarom al dat moordgedoe? De arbeiders zagen hem staan kijken tussen de bergen gesloopt legermateriaal en zeiden tegen elkaar: Hij houdt weer inspectie. Af en toe riep er een: „Rot! kom nou eens kijken, hier hebben we ons voorlaatste model snelvuurkanon!" en een andere keer was het: „Dit zijn rupsbanden geweest, die hadden ze in jouw tijd nog niet, hè? Toen was de Veluwe nog een brokkie gelukkige grond!" Rottenbelt vroeg: „Maar waarom ploegen ze dan het land met die dingen om?" Ze lachten aan alle kanten om hem heen: „Omdat ze dik aan dit spul verdienen, ouwe reus." Rottenbelt knikte, hij had het antwoord natuurlijk net zo goed geweten als de mannen op de stapels, het was weer net als destijds bij het autokerkhof, eerst verdienden ze aan nieuw, en als ze dat half in de poeier gereden hadden, verdienden ze nog eens aan oud. Hij slofte weg, er zat een grondig onbehagen in zijn hele lijf, het groeide tot een wolk over zijn binnenste, duisterder dan de chemische wolk boven de haven.

Het oorlogsijzer bleef komen. Auto's en naaimachines en rioolpijpen, al wat zijn nut gehad had, werd er onder bedolven. Het leek Rottenbelt keer op keer, dat er niets meer bestond dan oorlogsroest. Hij had er wel met de arbeiders over willen spreken, hoe dat kwam, maar hij wist niet hoe te beginnen. Dachten zij nog wel eens aan de afgelopen oorlog en aan de bezetters? Hij zelf hoefde de stukgerammelde rompen van de tanks en de resten van granaatwerpers maar te zien, of hij dacht aan de dwangarbeid; de reuk was die van kamp

en bomtrechter, hij herinnerde zich beestentronies onder uniformpetten, de schreeuw, de trap in de lendenen met de punt van de laars. Hij betastte zichzelf en steunde bij de herinnering, dit was dezelfde lucht, dezelfde pijn, als waarin hij schroot had gesorteerd voor de vernietigingsmaniakken. Hij kon na zulke dagen en bedenkingen de aanblik van de kinderen haast niet meer verdragen. Groeiden zij dus nog eens op voor hetzelfde? Soms werd die vraag in hem tot duisternis, maar soms ook tot paniek; hij kreeg dan de blinde opwelling om uit zijn ijzeren kot te springen, het terrein af te lopen, door heel die omliggende buurt te hollen, te bellen bij elk huis, de ouders die aan de deuren zouden komen toe te roepen: Het mag niet! houdt het tegen! Als jullie het niet doen, wie doet het dan? Trekken zij zich iets van je kinderen aan? — Maar hij bleef onbeweeglijk zitten, de handen om de rand van zijn bank of tafel gekneld, en liet het hoofd zakken tot hij met het gezicht in de roest lag.

„De Rot zegt niet veel meer," zeiden de arbeiders onder elkaar; „die komt zeker in het laatste stadium." „Mijn vader kreeg ook van die lichte ogen, voor ie kinds werd en de laan uitging; het leek waarachtig, of je zo door 'm heen kon kijken." „Wat houdt zo'n man nog bezig? Hij heeft kind noch kraai." „Niks houdt 'm bezig; 't is net als bij een ouwe hond of kat, ze kijken je aan of ze zwaar nadenken, maar die koppen zijn leeg." „Denkt natuurlijk aan zijn jonge tijd, dat doen al die mensen op leeftijd, dat is het enige waarin ze nog leven."

Rottenbelt zat het eerstkomende voorjaar op de bank voor zijn ijzeren keet in de zon, en hoorde vaker dan vroeger vliegtuigen. Eens op een dag stoof uit witte stuwwolken een onbekend zerpen, dat recht op hem afkwam, het waren drie, vier spitse toestelletjes met achterwaarts gestrekte vlerken, ze waren er met een barst van tumult in de lucht. De kinderen aan de overkant verstijfden in hun spel, toen gilde er één, één liet zich languit vallen; het razen van de scherpe snerpers was al weer weg. „Straaljagers!" riepen de lossers bij de steiger, en spuwden de vliegtuigjes na. „Ken het

niet wat minder?" De kinderen kwamen langzaam weer in beweging. Rottenbelt zat sprakeloos.

De straaljagers kwamen dat voorjaar en die zomer telkens terug, ze zwiepten over de haven, oefenden op zee, scheurden de kalme luchtlagen boven werven en kranen. De mensen verstilden steeds, keken en gromden. De kinderen schrokken iedere keer nog en grepen elkaar vast. Rottenbelt probeerde het jagen en kruisen van de onzalige vogels met de blik te volgen. Het lukte zelden of nooit. De straaljagers verdwenen zoals ze kwamen. Ze schenen elkaar uitdagingen toe te krijsen, wie het snelst en het luidst was. Rottenbelt voelde de paniek terugkeren, als hij ze uit de zomerwolken hoorde zoeven. Hij dacht: dit moest men de kinderen niet aandoen. Hij was blij, dat de kinderen in de school waren, toen op een middag boven de haven — het leek wel pal boven de dump — twee van de jagers op elkaar vlogen. De slag van de explosie en de breuk viel als met vuistslagen op zijn oren. Pas toen de twee jagers in één langgerekte fakkel neerstortten, drong het tot Rottenbelt door, dat er mensen in zaten. Hij draafde over het roestpad de opslag in, hij zag hoe de arbeiders roerloos op de stapels stonden en nog keken naar de plek, waar de vlam al lang gepasseerd was. Hij zwaaide zijn armen, als moest hij aan alle kanten alarm slaan. De middag was al weer stil, de havengeluiden hingen ijl en zonnig in de ruimte. De voorman keek naar de nachtwaker, hij was bleek en zei: „De centen voor een nieuwe verkeerstunnel naar de verdommenis." „Die hier al lang had moeten liggen," zei een ander. Rottenbelt wilde iets zeggen over de vliegers die in hun toestellen verzengd waren, maar toen hij de mond open deed, mompelde hij: „Zou er van die dingen nog iets over zijn?" De jonge arbeider, die het dichtst bij hem stond, riep: „Een handjevol schroot blijft er altijd wel! Al hun ongijn komt hier terecht!" Hij stak Rottenbelt een verfrommeld pakje cigaretten toe: „Steek er een op, tegen de zenuwen." Rottenbelt krukte al rokend terug naar zijn metaalkeet, maar hij had geen zin meer om op de bank te zitten en in het onbewogen hemelblauw te kijken; hij moest aanhou-

dend denken aan de twee piloten die op elkaar waren gegierd en met hun jagers ontploft; het waren jongens geweest als die daar aan het water speelden; het waren eigenlijk nog jongens.

Sindsdien hoorde Rottenbelt de arbeiders herhaaldelijk over ontplofte en verbrande straaljagers spreken, nu hier, dan daar viel het voor; hij kreeg een hekel aan ieder zoemen in de lucht, zelfs bij de gewoonste verkeersvliegtuigen, en hij dook zijn ijzeren kot in, zovaak hij het vernam. De arbeiders en de kinderen zagen hem al minder vaak overdag, hij sliep wel, maar hij lag nog vaker wakker en soesde; er was dus oorlog om hen heen, al zeiden ze het niet met zoveel woorden; ze deden of het vrede was, maar ze brachten de oorlog snel dichtbij, ze wilde hem persé, en daarbij gingen de mensen hun gang, of er geen vuiltje aan de lucht was. De gedachte was een last, ze werd een klem, hij kwam er niet meer uit.

Des nachts klauterde hij met moeizame ledematen over de dumps. Hij lichtte hier en daar onder de oudroestbergen met de smalle rechte straal van zijn zaklantaarn. Hij zag vliegtuigvleugels, gescheurd als bordpapier, vormloos gesmolten klompen staal, die motoren moesten zijn geweest, de helft van een schroef. Het was iets nieuws boven op de overblijfselen van gevechtswagens en kanonlopen. Hij trapte er tegen en hoorde, hoe het bederf er poederig af ritselde, net of ijzeren muizen hard uit alle kieren van het afval holden. Hij dacht aan wat de jonge arbeider gezegd had. „Al hun ongijn komt hier toch terecht." Dit was oorlog, onmiskenbaar. Vandaag of morgen kregen zij de terugklap, die nu alleen nog maar oorlogje spéélden.

De parlevinkers, die hem zijn spullen brachten, pakten zeep of blokjes bakvet in oude kranten, soms smeet Rottenbelt die kranten weg, en soms streek hij ze glad en vouwde hij ze op en legde ze weg, dan las hij ze later. Hij zag, dat hij gelijk had. Mensen maakten voorbereidselen, om elkaar uit te roeien, of de koorts hen joeg. Ze hadden aan gewone granaten en gewone tanks, waarmee men honderden om zeep kon helpen, niet genoeg. Ze hadden nu wapens en verschrikkingen, zoals

geen mens zich meer kon voorstellen, zo min als iemand zich kon voorstelllen, wat daar in de kortste tijd op verdiend werd. Ze verzonnen de dood, niet meer hier en nu, maar tot in het zevende geslacht, ze hadden bommen met bloedziekten voor de verste nakomelingen, en het kon hun niet eens meer schelen, dat zij en hun eigen soort er net zo goed aan zouden kreperen als de tegenpartij.

Het begon te kraken in Rottenbelts hoofd. Hij keek overdag nog steels, verborgen achter een borstwering van oud legermateriaal, of alles werkelijk in dezelfde banen liep als voorheen, hij hoorde het lachen en het schreeuwen van de kinderen, zag hun bonte sprongen op het leemland, en vlak bij hem denderde gedumpt ijzer in de schuiten, en daartussen was het fluiten en lachen van de arbeiders, en daarachter het gerucht van een haven vol bedrijf. Het klonk hem voor het eerst schrikbarend in de oren, het kon immers ieder ogenblik eindigen in vuur.

Hij stak geen licht meer aan in zijn huis van uitschot en schroot. Hij zat des nachts uren lang roerloos in het donker en in de wolk van zijn ontzetting. Hij trachtte zich de jonge vrouw voor de geest te halen met de hoge strakke haarwrong, haar nabijheid ontbrak hem meer en meer, het leek hem dat hij haar nodiger had dan ooit — de glanzende, de moedige. Het lukte hem ook, haar beeld nu en dan schemerig op te roepen, maar als hij met haar probeerde te spreken over zijn angst en zijn mompeling aanhief, vervaagde zij weer; hij bleef alleen zitten, midden in de bruine, grijze ondergang. Hij fluisterde: Er is één troost, almachtig is niemand; hun raketten en ziektebommen zijn ook opgeschreve,n alles komt toch hier terecht; zij, die hun steden in vredestijd tot puin laten vallen, worden eenmaal zelf onder puin begraven. — Het was een gedachte, die niet werkelijk troostte. Hij luisterde naar het knagen en stuiven van de roest, ze was er aan alle kanten, hier binnen in zijn oud-ijzeren kot, en buiten op de dumps, hij streek in het donker het wrange stof van zijn handen; het knaagde en knerste verder, op hem en rondom hem, maar de waarschuwing werd niet

verstaan, ofschoon zij allen gold. Moest men medelijden hebben met hen, die niet horen wilden? „De kinderen, de kinderen," zei hij halfluid; „zij hebben toch niks misdaan?" Hij vroeg het keer op keer, zonder dat hij op die vraag het antwoord vond. De jonge vrouw, die zo dikwijls naast hem gestaan had, als hij naar de kinderen keek, tot zij door de roest verdreven was, — zij had het antwoord zeker geweten; zij had immers een moeder kunnen zijn.

KORT BESTEK

ULTIMI BARBARORUM

We willen het een ogenblik hebben over Spinoza en Voorburg. Nee, niet over Spinoza en Rijnsburg. Het gaat echt om Voorburg en ook niet over Achterburg, al lijkt dat soms even zo.

In Voorburg heeft n.l. het nieuw-bakken curatorium aanstoot genomen aan de naam Spinozalyceum voor het nieuwe *openbare* lyceum, waarvoor aan dit college de zorg is toevertrouwd.

„De naam Spinoza wekt namelijk", aldus deze zorgzame heren, „onvermijdelijk associaties met de levensbeschouwelijke richting, waarvan deze figuur als representant kan worden beschouwd." En kijk, bij een Openbare School hoort, altijd nog volgens dit hooggeschat college, een strikt neutrale naam. „Is die naam niet strikt neutraal, dan is zij niet op haar plaats en wellicht zelfs schadelijk."

Wij kennen de samenstelling van het curatorium niet, maar krachtens zijn uitspraak wagen we de gissing, dat de dorpspastoor er voorzitter en een broeder van ds. Zandt er secretaris van is. In ieder geval suggereert hun uitspraak het vermoeden, dat de kennis van Spinoza dezer heren het niveau van de gemiddelde dorpspastoor of zwaar gereformeerde ouderling niet te boven gaat: een door de Joden zelf weggejaagde, atheïstische Jood.

What's in a name. Niet veel misschien, maar in deze poging tot naamsverandering die, gezien wat er al eerder in dit dorp op onderwijsgebied gebeurd is, bovendien nog alle kans heeft er door te komen, steekt het hele tegenwoordige Nederland. Achter de voorgestelde onschuldig neutrale naam Dalton-lyceum gaat een wereld schuil van bijgeloof, bekrompenheid en sectarisme, zoals die eerst-gekozen naam stond voor een van de hoogste uitingen waartoe de menselijke geest ooit in staat is gebleken.

J.R.

LACH DAN MELPOMENE!

Dit smartelijk opschrift sluit aan bij het Kort Bestek in het kunstnummer dat met de initialen A.D. versierd was en menig lezer extra opgevrolijkt heeft die zich afvroeg welke stijlrevolutie schrijver wel kon hebben doorgemaakt? Hoewel voor de redactie de raadselachtige anonymiteit dezer bijdrage nog niet is opgeheven en „onze sentimentele rotjongens" (is daarmee hetzelfde bedoeld wat Cees Noteboom onder supernozems verstaat?) hem in de schoenen geschoven blijven, heeft A.D. alle anozemiteit laten varen, mits men deze initialen voor ditmaal lezen wil als Anno Dei, wel te onderscheiden van

A.D.

Het studentenblad P.C. komt de eer toe het eerst de aandacht te hebben gevestigd op een artikeltje in de Observer van 6 september. In het kort hield dit in dat de Zuid-Afrikaan Rupert, stichter van de Rembrandt Tobacco Corporation, de Zuid-Afrikaanse apartheidspolitiek financiëel steunt. Het Afrikaanse Nationale Congres heeft aangedrongen op een boycot van de cigaretten van deze maatschappij, die onder andere de volgende merken uitbrengt: Rothmans King Size, Graven A, Peter Stuyvesant. De lezer zij dus gewaarschuwd, wij hopen dat Stuyvesant er bij hem gekleurd opstaat.

Een van de afgelopen dagen troffen wij een kleine parade op het Rembrandtsplein. Voor het lekeoog: een troepje militair geüniformeerde trompetters, met alleen de raadselachtige initialen B.V.D. als blikvanger op de schouders. Hun betraande oogopslag — van vaderlandsliefde, van het harde blazen? — wekte onze belangstelling. Rembrandt, schoot het door ons heen, je

kunt tegenwoordig je buurman niet meer vertrouwen . . . Rembrandt zal omsingeld worden als medeplichtige aan een briefwisseling met behulp van klapkauwgum. . . .

Een G. M. o h M. v P.? (Geheime Manoeuvre onder het Mom van Parade). Daar zijn van die krijgslisten waar een burgerbrein niet op zou komen . . . Of de Commissie! De Commissie is teruggekeerd uit Nieuw-Guinea met een welwillend rapport. De herstelde eenheid van het Imperium vereist een passend vreugdebetoon. Ditmaal naar analogie van *de Dunkerque à Tamanrasset* onder de leus: *van Einthoven tot in Biak!*

Het inmiddels nadergekomen vaandel van het troepje hielp ons uit de droom. Wij hadden te doen met een tamboertrompetterskorps van de Bond voor Vrijwillig Dienstbetoon, die zijn krijgshaftigheid die middag beperkte tot een hoogst onschuldige verkeersontwrichting in het moederland.

In de rubriek Kunstecho van de N.R.C. van 3 oktober lazen wij:

„Strengholts uitgeversmaatschappij N.V. te Amsterdam heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een oorspronkelijke Nederlandse roman van positieve strekking . . .” enz. De wijsgerige steller van deze voorwaarden heeft kennelijk het artikel van Mevrouw Romein in ons Kunstnummer niet gelezen. Anders zou hij weten dat „oorspronkelijk” gepaard aan „positief” pleonastisch is in deze tijd waarin de roman zich graag voegt naar een conformistisch negativisme. Wel heeft de uitgeversmaatschappij hupse bedoelingen gehad. Behalve uit de nodige theologen in de aangezochte jury blijkt dat uit de aanwezigheid van een junior daarin. Het is dr P. H. Ritter. Ongetwijfeld zou in diens lange cyclus de derde jeugd juist moeten samenvallen met de opkomst van een nieuwe generatie die door de oorspronkelijke moed tot positief zijn zal uitblinken. T.H.

DE GROTE PRIJS EN HET STANDBEELD

Niemand in den lande zal de dichter A. Roland Holst de grote prijs der Nederlandse letteren misgunnen, laat staan betwisten. Hij is de erkende „poet laureate", des te duidelijker misschien terwijl men deze instelling hier niet kent, of niet kende, als wij de nieuwe tweelanden-prijs ermee gelijk mogen stellen, een prijs eenmaal in de zes jaren voor een Noord-Nederlander weggelegd.

Niemand overigens zal in spanning hebben verkeerd, wie de prijs wel zou worden toegekend. Zelfs de verwoedste supporter van Lucebert zal niet verwacht hebben dat de prijs in Bergen dáár zou neerdalen. En geen proza-fanaticus zal gewed hebben dat de prijs voor de eerste maal aan Bordewijk of Vestdijk zou toevallen. Spanning over de prijs heeft er niet geheerst, en daar is het ook niet om te doen.

Maar àls men eens een geheel andere redenering volgde, zonder de voordehand liggende gedachtengang daarom onjuist te verklaren, — zou men toch tot een geheel andere uitkomst kunnen geraken. Bijv. aannemende dat de prijs moest toekomen aan degene wiens productiviteit in de jaren waar het over gaat het rijkst is geweest, en dus niet perse aan degene wiens oeuvre over een geheel leven terugziend boven alle lijkt uit te steken. Met het heden als uitgangspunt en daarmee toch meer naar de toekomst gericht.

Niemand mag veroordeeld worden volgens een wet die nog niet bestond toen hij zijn vergrijp beging. Moet iemand bekroond worden met een prijs die er tijdens zijn voornaamste productiviteit nog niet was? Als er iets in deze parallel zit! Dàn moest men zich afvragen: wie heeft in de periode sinds de prijs is ingegaan of uitgereikt het méést voor de Nederlandse letteren gedaan? Zeker zou er dan spanning over de prijs ontstaan. Ook al zou het te verdedigen zijn dat de bekroonde dichter in die jaren niet slechts keutels van een leeuw heeft voortgebracht maar meer dan één gedicht, of al was het er maar één dat in hem wederom de koning der dieren onder de dichters herkennen deed,

toch zou bij zulk een gedachtengang een geduchte spanning de serene souvereiniteit van thans hebben vervangen. Laat men het waagstuk in de gedachten houden, ook al behoeft dan déze bekroning op zichzelf géén vraagstuk te zijn geweest — men kan als enig bezwaar opperen dat ze zo voortgaande altijd te weinig een vraagstuk zal zijn, waarbij men algemeen driemaal hoera zal roepen maar niemand ooit driemaal zal behoeven te raden. Zonder gissen en zonder gisting, zodat de grote prijs eigenlijk een vervroegd standbeeld wordt. Een prijs door hoge leeftijd en hoge lof altijd dubbel en dwars verantwoord, altijd onproblematisch en door iedereen te beamen. Zo safe als de bank die uitbetaalt. En zo voor iedereen bevattelijk dat de ministerraad zelf als jury zou kunnen optreden. Een ideale toestand.

A.D.

BLAMAGE KNOKKE EN VRIJE VOLK

Het Vrije Volk van 12 september j.l. had een kwaadaardig stukje over de Biennale der poëzie in Knokke (van de kunstredactie van Vr. Volk was daar de heer Hans van Straten), dat begint met de constatering dat „Nederland heeft kans gezien zich in Knokke op overtuigende wijze te blameren." Allereerst door de samenstelling van de delegatie die schr. voorstelt als een ergerlijk geval van kliekgeest. De inlichtingen hierover die schr. later in zijn krant meedeelde rechtstreeks van het Ministerie te hebben gekregen, waren door hem onjuist weergegeven. Wat zijn wens betreft dat jongeren zouden worden afgevaardigd, kan men hem gedeeltelijk gelijk geven, voorzover het congres zich ook met experimenten op het gebied der poëzie en de combinatie ervan met andere kunsten inlaat. Overigens zijn andere landen er vanouds over het geheel weinig „jonger" vertegenwoordigd geweest, en de blamage waar schr. sensatie van maakt is terug te brengen tot een partijdige privé-waarneming tijdens een der experimentele manifestaties waarbij de dele-

gatie niet in functie was en die als zoveel particularia waar deze daarvan afgezien vaak wel stimulerende kunstredacteur zijn lezers nogal eens mee pleegt te vermaken, niet in de krant thuis hoort.

Voor het overige is er voor te zeggen, in delegaties op letterenconferenties waar men niet voornamelijk van zakelijke documentatie op lange ervaring berustend afhangt, ook het jongeren-element tijdig op te nemen, en er op toe te zien, dat van gedelegeerden — *jongeren of ouderen* — verwacht mag worden dat zij niet als non-combattanten figureren of tengevolge van overgrote ijver in de nachtploeg tijdens de dagzittingen buiten gevecht gesteld zijn en genoodzaakt of geneigd de referaten en discussies later wel uit het congresboek te vernemen, in welk geval de regering zou mogen volstaan met hun slechts de kosten van aanschaffing daarvan te vergoeden. Het gaat niet om jongeren of ouderen, want zoals de ouderen piepen 'em straks weer de jongeren, het gaat enkel er om dat zich geen Knokkeploegen van ledige boulevardiers vormen, waarbij vergeleken boulevardières tegen betaling altijd nog een eigensoortige prestatie leveren. Er staat in de congresdagen in Knokke nog wel iets meer op het spel dan het Casino er overigens in het badseizoen pleegt te bieden. De vraag is hoe wij daar voor de dag (of nacht) komen.

A.D.

WAAR TWEE RUILEN . . .

De bevolking van Nieuw-Guinea is dezer dagen nogal druk in het nieuws geweest door het samenvallen van twee gebeurtenissen: de terugkeer van de expeditie en de tentoonstelling in Rotterdam van hetgeen de inkoper van het museum aldaar aan cultuurvoorwerpen heeft meegebracht.

Het hoofd van de expeditie, Dr. Brongersma heeft verklaard, dat de dragers werden bezoldigd met twee doosjes lucifers per dag of een bijl per 27 dagen. Men heeft dus zijn best gedaan de dragers te betalen met iets, dat voor hen, binnen hun economie, een waarde

vertegenwoordigt. Wat zouden zij, in de binnenlanden van Nieuw-Guinea, aan geld hebben . . .

Zending en missie hebben het anders aangepakt. Die zijn niet uitgegaan van de waarden, die binnen de Papoea-samenleving gelden, maar hebben waarden opgedrongen, die bij ons in tel zijn. Het gevolg is, dat de bevolking nu van haar godsdiensten en riten „afstapt", zodat onze verzamelaars nu op „cultuurjacht" moeten om voor onze musea te redden wat er te redden valt.

Wie van deze ruil van lucifersdoosjes en bijlen tegen arbeidskrachten en cultuurschatten het meest profiteren, hoeven wij niet te vragen. Maar, nietwaar, de Papoea betaalt het waardeverschil dan ook voor het voorrecht, zich Nederlands onderdaan en Christen te mogen noemen.

Margrit de Sablonière

ONZE VERLIESPOST

Een ding moeten we onze regering nageven. Ze blijft aan Nieuw-Guinea niet vasthouden om materieel gewin. Ze steekt er jaarlijks tientallen millioenen in, als in een bodemloos vat. Wat krijgt ze er voor terug? Een bedankje van de tabakshandelaren uit Bremen en theeleuten uit Antwerpen.

„Nog nooit is het in de wereldgeschiedenis voorgekomen", zei onze vriend de historicus laatst, „dat twee landen elkaar te lijf gaan . . . om een verliespost."

Wij worden er dus niet beter van . . . van Nieuw-Guinea. En niet wijzer. Maar dit laat onze regering koud. Zij heeft, onbaatzuchtig, alleen het belang van de Papoea's op het oog. Onze verantwoordelijkheid, U weet wel.

Maar als het nu waar is, zoals Dr. Brongersma bij aankomst op Schiphol heeft verklaard, dat de salariëring met een grote bijl per drie weken „een inflatoire werking" heeft gehad, omdat . . . het gouvernement pleegt te betalen met slechts een grote bijl voor 35 werkdagen; en dat „het kwistig strooien van de

Nieuw-Guinea expeditie met spiegeltjes" de ruilmarkt eveneens tijdelijk heeft ontwricht (Algemeen Dagblad van 12 october)? Kan men dan volhouden, dat althans de Papoea's van het Nederlands onderdaanschap beter worden?

Of moeten wij eenvoudig op gezag van Droogstoppel, die toevallig net in goede gezondheid zijn 100-jarig jubileum viert, geloven dat wie Christen wordt ook beter wordt?

W.F.W.

NOG KORTER BESTEK

BOENG KARNO OF DE TABAKSVEILINGEN DER BREMER HANDELMAATSCHAPPIJEN

Ik weet het lezer, het verhaal is eentonig.

E.D.D.

EX LIBRIS

De levenshouding en opvattingen van de jongere generatie. Het is in deze tijd een veelbesproken, veelbeschreven vraag, die zelfs als een probleem wordt beschouwd. Zij die de jongere generatie met zoveel ongerustheid en aandacht als probleem behandelen, behoren tot de oudere generatie die met deze jongere geen weg weet, haar niet alleen van zichzelf verschillend acht maar onrustbarend verschillend, zonder idealen vindt, cynisch, onverschillig en zoveel meer. Zichzelf pleegt deze oudere generatie niet als problematisch te zien, hoewel daar toch ook wel aanleiding toe kan zijn, in aanmerking genomen dat de oudere generaties van deze eeuw hoe dan ook in hun pogingen om de problemen van leven en wereld op te lossen als uitkomst toch bovenal op niet minder dan twee wereldoorlogen uitgekomen zijn. Maar de hedendaagse jeugd is uitgeroepen tot een interessant probleem en dit wordt bovendien tot in het sensationele vertekend doordat de pers de luidruchtigste minderheid van die jeugd tot het interessantst van alle heeft gemaakt, en daarvan dan liefst nog weer dat gedeelte dat tot straatschenderij en criminaliteit vervalt en dat men als verwerpelijk en in wezen beklagenswaardig kan beschouwen maar toch zeker niet als karakteristiek voor het geheel mag houden, ook al doen zich verontrustende

verschijnselen van jeugdcriminaliteit voor. Zo zit men in verschillende landen dus na de oorlog met een speciaal jeugdprobleem, dat echter weinig of niets te maken heeft met de vraag naar de levenshouding van de jeugd in het algemeen. Wie die wil leren kennen, moet niet beginnen met de aandacht van zichzelf en anderen te vestigen op de Teddyboys, de Halbstarken en wat bij ons heet de nozems, zonder dat men eigenlijk weet waar het woord vandaan komt en zelfs precies kan zeggen wie of wat ermee worden bedoeld. Het type kan een hele oplopende reeks beslaan, van het straatleven via het caféleven en de hele of halve artistenkringen tot het geestelijk leven toe, met een reikwijdte van kwajongens tot aan de „angry young man" die niet enkel in Engeland voorkomen.

In verschillende landen zijn er peilingen gedaan naar de mentaliteit en de psychologie van de hedendaagse jeugd, er zijn boeken over geschreven, in Frankrijk heeft het weekblad l'Express een enquête gehouden, naar een Pools voorbeeld. En dit voorbeeld is hier gevolgd door het weekblad Vrij Nederland. Het heeft een aantal belangrijke levensvragen in beknopte vorm opgesteld en de antwoorden hierop van tussen de twee en drie duizend jongeren van 18 tot 30 jaar verwerkt. Het verslag hiervan is een zorgvuldige en uitvoerige beschrijving geworden, waarin de resultaten statistisch en psychologisch zijn verwerkt en een keuze van karakteristieke antwoorden overzichtelijk gerangschikt en meegedeeld is. Een zesentwintigjarig sociaal-psycholoog **J. Goudsblom** heeft de resultaten aldus verwerkt tot een belangwekkend boek met de getuigenissen van die jongeren en de verduidelijkende commentaar hierop. Het heet veelzeggend: **De nieuwe volwassenen** (Querido, Salamander, Amsterdam, 1959). Een benaming tevens van die jeugd die hiermee a.h.w. het zwijgen oplegt aan die ouderen die nog over hen voortdiscussiëren en bedisselen terwijl zij allang een feit zijn dat aan het tijdsbeeld zijn voorkomen geeft, op het toneel der samenleving zijn rol speelt en nu eenmaal als zo en niet anders zal moeten worden aanvaard: de nieuwe volwassenen. Het is of hun bevoogdende generaties daarmee toegeroepen wordt: beklets ons niet langer, laat ons zijn, zie goed toe **hoe** wij eigenlijk zijn, want we zijn niet zoals gij denkt, we laten ons ook niet gelijkstellen met een ruime handvol opzichtig en luidruchtigen onder ons, en – wij kletsen er zelf ook niet over.

De enquête heeft het woord gegeven aan de „zwijgende generatie" zelf en deze hebben gretig de geboden gelegenheid aangegrepen om zich uit te spreken. Getracht is om de resultaten zo zuiver mogelijk te verwerken, ermee rekening houdend dat toch bepaalde kringen meer, andere minder bereikt zijn, maar alles tezamen is erop gericht geweest om een zo karakteristiek mogelijk beeld van het gemiddelde te verkrijgen. Daarbij valt dan altijd nog te bedenken dat

het diegenen vertegenwoordigt die ervoor te vinden waren om zich te uiten, wat natuurlijk het gemiddeld beeld nog wel wat flatteert.

Maar al zegt het niet genoeg over allen, het zegt toch wel veel dat hier steeds weer het beeld voor ons oprijst van mensen die reëel, nuchter en redelijk tegenover het leven staan, met minder hoog gestemde idealen dan vorige generaties van jongeren, met minder verwachtingen (hoe zou het ook anders kunnen) maar met zeker niet minder moraal, in de zin van met eigen geweten verantwoorde ethiek, en ook zeker niet minder plichtsgevoel. Een jeugd die geen hoop of plan heeft op grootscheepse wereldverbetering maar de wereld bewoonbaar wil maken, bijv. in de eerste plaats door voor ieder de kans op een woning. Een jeugd die niet stralend in mensdom en toekomst gelooft maar ook niet cynisch of neerslachtig aan leven en wereld wanhoopt, als zij maar, alweer, niet concreet behoeft te wanhopen aan een woning als eigen levensbodem, die zij de ouderen in vele gevallen verwijt haar te blijven onthouden, doordat deze zelf letterlijk en figuurlijk „onderdak" zijn. Een jeugd met idealen van bescheidener formaat en van meer persoonlijke aard, en met een groter eerlijkheid dan waar vroegere generaties door elkaar genomen op konden bogen. Een jeugd die zoals één het uitdrukt „veel met kleine letters schrijft wat vroeger met Hoge Hoed werd voorgedragen". En over het algemeen genomen bereid om zich aan te passen aan de maatschappij, niet door een grote onvrede met de menselijke en maatschappelijke onvolmaaktheid bezield, eerder in het kleine tevreden of ontevreden maar zich meer dan ooit reëel bewust hoe grote plaats juist de kleine dingen in de wereld innemen. Een vroegere generatie heeft het kleine meer onderschat, verwondert men zich dat nu op zijn beurt het grote wel onderschat wordt?

Wat de bijzonderheden betreft, het geeft te denken dat 70% van de inzenders zich machteloos verklaart tegenover de politiek, gegrepen in een maalstroom of een machinerie waar niemand tegen op kan; een enkele doet dat met humor af, door te zeggen dat de regeringen zelf een tweede bejaardenprobleem vormen. Opvallend is ook dat weinigen meer grote invloed toeschrijven aan de eens zo machtige jeugdbewegingen, als derde milieu niet meer in opkomst maar reeds aan de verliezende hand. Zeer velen voelen zich door de militaire dienst in hun menselijke waardigheid verminderd. En nog bijna de helft vindt dat niet iedereen de kans heeft het beroep te kiezen dat hem het beste ligt.

Dit boek geeft eindelijk eens de stemmen van een jongere generatie die ernstig wenst gehoord te worden en die dit verdient, alleen al omdat het hun beurt is, en bovendien door de ernst en de eerlijkheid die uit hun woord spreekt. Zelfs waar iemand beu van al „ons" gedoe voorstelt: Nieuw-Guinea verloten.

A.D.

Voor wie met dit nummer de eerste keer kennis maakt met „De Nieuwe Stem", zij vermeld, dat het augustus/september nummer (het speciale KUNSTNUMMER) bijdragen bevat van:

Mevr. Dr. Annie Romein-Verschoor: „Twee generaties op zoek naar de waarheid"

Paul Citroen: „Er was eens een schilder"

Anthonie Donker: „Letterkunde"

J. de Meester: „Toneel"

G. Th. Rietveld: „Architectuur"

A. van Domburg: „Ervaringen met de film"

Willem Andriessen: „Overpeinzingen over 50 jaar muziek (1908-1958)"

Zie hier, wat er over dit nummer gezegd wordt in twee besprekingen uit heel verschillende richtingen:

N.C.R.V. (Periodieken-Parade):

. . . . Ook „De Nieuwe Stem", maandblad voor cultuur en politiek, komt met een extra dik en waardevol nummer uit, waarin een aantal kunstenaars uiting geven aan hetgeen hen in hun jeugd stimuleerde en bezielde. Daarnaast geven Annie Romein-Verschoor, Paul Citroen, Anthonie Donker en architect Rietveld, de pas benoemde hoogleraar Van Domburg en anderen hun visie op het hedendaagse kunstgebeuren op een zodanig indringende wijze, dat vooral jongeren er veel van kunnen leren.

„Het Parool":

. . . . Al die lezingen (bij elkaar een hele cultuurgeschiedenis!) vindt men in dit speciale nummer van „De Nieuwe Stem" gebundeld. Ik zou er graag hele stukken uit aanhalen, doch bepaal mij noodgedwongen tot de inleidende lezing van Mevrouw Romein. Die is weer formidabel (een vrouw duizend mannen te . . . . knap). Eindelijk eens geen geklets, deze vergelijkende analyse van het levensgevoel der jongeren van toen en nu.

DE NIEUWE STEM

Hebt U Uw vrienden en kennissen al gewezen op het

kunstnummer

(dubbelnummer augustus/september)

Er zijn nog exemplaren te verkrijgen bij de uitgever

DRUKKERIJ »NIMO«

Kerkstraat 48-50, Monnickendam
Telefoon 0 2995-336 – Giro 256907

tegen de prijs van *f* 3,50 per stuk.

Of misschien wilt U Uw beste vriend met een exemplaar verrassen. Hij zal U er zeker dankbaar voor zijn.